

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

61. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2014/9

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Könyvtárak múltja, jelene és jövője (időszerű kérdések)**

Cikkek

KISZL Péter: **Könyvtárak a közösségért – New Yorkban**315

BÁTFAI Erika – BÁTFAI Norbert – KÖRÖSI Krisztin: **Az olvasás felvillanyoz – azaz a könyvtár a zsebben**331

BERGER Ágoston – NÉMETH Márton – SIMON András: **Az Europeana Inside és magyar megvalósítása**342

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

Az e-könyvek technikája. Drótos László tanulmánykategóriájú „összeállításáról” (Ism.: Kerekes Pál) 350

PASTEUR4OA – projekt az Európai Unió Open Access politikáinak összehangolására (Ism.: Holl András) 352

BOMHOLD, Catharine: **Mobilszolgáltatások egyetemi könyvtárakban: megfelel a felhasználók igényeinek?**
(Ref.: Kosztyánné Mátrai Rita) 354

Jó metaadatok nélkül a tartalmak értéktelenek 355

Tizenhétvezren kaptak lehetőséget a digitális felzárkózásra 356

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 61 • 2014/9

Summaries

KISZL, P.: Libraries for the community – in New York 315

At the beginning of April 2014 the author visited New York on a study tour. He wishes to share here his impressions and the experience gained in the institutions visited. He hopes that American ideas will inspire Hungarian colleagues, because the best practices analyzed in this article – which come from a different culture and a different economic background, but may mostly be adapted to Hungarian conditions – may be a catalyst for the development of Hungarian librarianship and for the modernization of its services.

BÁTFAI, E. – BÁTFAI, N. – KÖRÖSI, K.: E-reading – a library in your pocket 331

The first e-book was written by Michael Hart in 1971, and the last 40 years echo the crisis of the Gutenberg Galaxy. Electronic literature has become part of the life of the net generation, of the homo informaticus (obviously, of their learning and education as well). E-books redirected the attention of masses to reading. The new media does not replace anything, but brings new opportunities. The e-book has been separated from its media, represents already an edited, paginated content. The question is whether libraries should deal with the content only. It is the task of university Libraries to transmit digital literacy which includes several tasks: lending tools, teaching the citation of e-books, as well as advertising freely accessible collections. Libraries, especially academic libraries can use e-books (and e-readers) as a new tool assisting learning; providing literally – together with faculty – a pocket library for students; taking into account that it is not only the format of books, but

also the user needs that are changing. In the present study, through some examples (of the CEU Library and the Debrecen University Information Centre), it is examined how these masses can be attracted to libraries; how is the e-book integrated into the library collection, as well as how libraries can become content developers and supporters in our days.

BERGER, Á. – NÉMETH, M. – SIMON, A.: Europeana Inside and its Hungarian implementation342

It is the aim of the Europeana project launched in 2008 to unite the digital heritage of EU member states into a single portal which will be accessible for a wide range of internet users. Since the start of the project thousands of cultural institutions contributed to the content of the portal, from large, internationally recognized institutions to small regional collections. Since the building of thematic aggregators was accompanied by several technical and organizational problems – which came from the human resource requirements of aggregation – the need came up for increasing both integration and automation. As a result, the Europeana Inside project was born, which attempts to involve the vendors of systems for integrated public collections into the construction of Europeana. The main objective of the project is to develop a common, open-source-based software component, the so-called Europeana Connection Kit (ECK), which allows for a closer integration of current and future integrated systems into the Europeana network, thus making a greater degree of automation possible.

Kiszl Péter

Könyvtárak a közösségért – New Yorkban

2014 április elején szakmai úton jártam New Yorkban. A felkeresett intézményekben szerzett személyes benyomásaimat és tapasztalataimat szeretném a következőkben megosztani az olvasókkal. Annak reményében teszem ezt, hogy az amerikai ötletek inspirálóan hatnak a magyar kollégákra, hiszen a tanulmányomban elemzett – ugyan más kultúrából és gazdasági környezetből származó, de a magyarországi viszonyokra többségükben megfelelően adaptálható – bevált, jó gyakorlatok követése katalizálhatja az itthoni könyvtárügy fejlődését, szolgáltatásainak korszerűsítését.

Közkönyvtári presztízs

Az Amerikai Egyesült Államok (USA) könyvtári rendszere ismert és elismert a világon, de saját hazájában is: „Az amerikaiak lelkéhez a közkönyvtár nemcsak a Kongresszusnál, az újságíróknál vagy Obama elnöknel áll közelebb, hanem még a baseballt és az almás pitét is megelőzi. A közkönyvtárakat jobban kedvelik, mint az almás pitét.”¹ – olvashatjuk az 1857-ben alapított, neves *Atlantic* magazin tavaly decemberi számában.

Az Amerikai Könyvtári Egyesület (*American Library Association* = ALA) – a 2014. április 13–19. között zajlott *Nemzeti könyvtári hetek* (*National library week*) keretében kiadott jelentése (*State of America's Libraries, 2014*)² is ezt bizonyítja. A szakértői anyagban említett, 2014 januárjában végzett független felmérés alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek

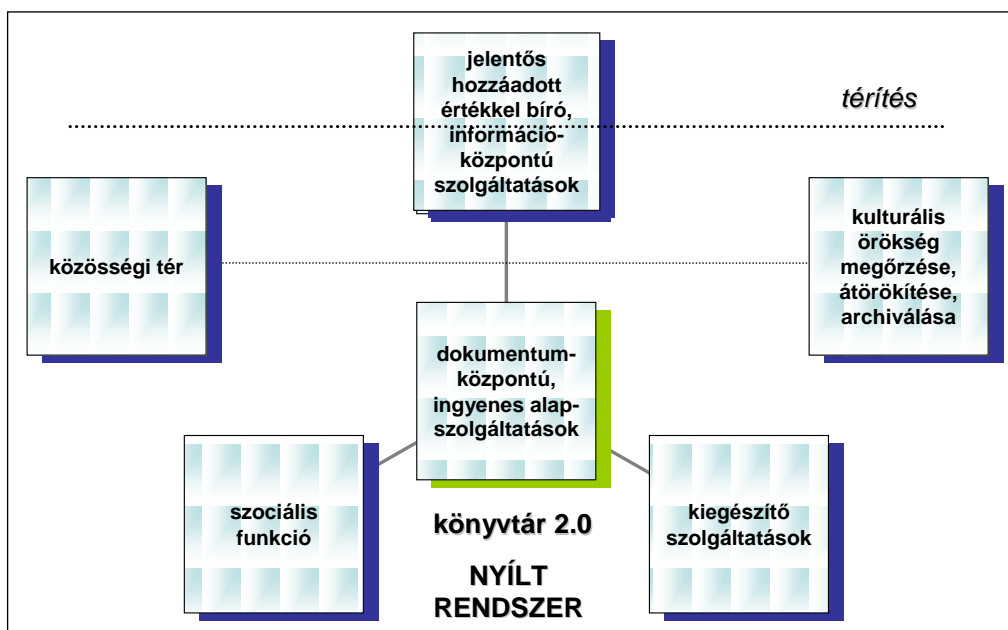
- 90%-a a közösség, 76%-a pedig saját maga és családja szempontjából is fontosnak ítéli a könyvtárakat;
- 96%-ának véleménye szerint a nyilvános könyvtárak azért nélkülözhetetlenek, mert népszerűsítik az olvasást, az irodalom szeretetét, s egyúttal biztosítják a dokumentumok eléréséhez szükséges technikai eszközöket, irányító szerepet játszanak a digitális tartalmakhoz vezető technológiai megoldások területén;
- 75%-a pedig szeretné, hogy a könyvtárak aktív szerepet töltsenek be a mindennapi életben. Az emberek úgy tekintenek a könyvtárra, mint gyermekeik kritikai gondolkodásának fejlesztőjére, s mint egy révkalauzra, amely – értéket közvetítve – eligazít nemcsak az olvasóvá nevelésben, hanem az informatikai újdonságok útvesztőjében is.

Az ALA leszögezi továbbá, hogy napjainkban a könyvtárak – társadalmi, gazdasági és környezet-

védelmi problémákból fakadó – alkalmazkodó képességének, szerepbővülésének fokozása a legnagyobb kihívás. A könyvtár a közösség iránt elkötelezett intézményként élénk és kiterjedt kapcsolatot ápol kormányzati és más szervezetekkel, életünk megannyi szereplőjével, és jelentősen túlhaladja klasszikus dokumentum- és információszolgáltató küldetését. A könyvtár – mint *multifunkciós intézmény* – vitathatatlanul paradigmaváltáson ment keresztül az információs társadalom korában. *Célrendszere komplex* feladatkörű és mozgalmas, az állampolgárok minden rétegével napi kapcsolatban áll, az emberekkel „együtt lélegző” közintézmény (1. ábra).

Az ALA jelentése példaként éppen a *Sandy hurrikán* New York-i pusztítását említi, amikor sok ember vált hajléktalanná. A fedél nélküliek számára a szereteteikkel való kapcsolattartás kizárólagos kommunikációs formái a nyilvános könyvtárakban fellelhető, működő internettel rendelkező számítógépek voltak.

A *New York Public Library* (NYPL) – katasztrófa-helyzetben kívüli, mindennapi – társadalmi felelősségvállalása abban is tetten érhető, hogy a krízishelyzetben élő diákok számára *BridgeUp* elnevezéssel oktatási programot indított fiókkönyvtáráiban. A *Helen Gurley Brown Revocable Trust* 15 millió dolláros adományával (ami a NYPL eddigi legnagyobb oktatási célú szponzorálása) útjára bocsátott kezdeményezés lehetővé teszi, hogy az alacsony jövedelmű, a környéken lakó, veszélyeztetett gyermekek számára olyan – a tanulásukat és mentális fejlődésüket segítő – iskolán kívüli lehetőségeket (programok, technikai eszközök, mentorálás) kínáljanak, amelyek családi (szociális) körülményeik miatt egyébként nem állnának a fiatalok rendelkezésére.

1. ábra A multifunkciós közkönyvtárak modellje
(A szerző összeállítása.)

1996-ban, New York városából indult útjára a ma már 25 állam 435 könyvtárában futó *Family Place Library* kezdeményezés is, mely a szülőknek az olvasás által, pszichológiai alapokon segít a gyermekek korai nevelésében.

A terjedelmes szakpublikációból a fenti példák – dolgozatomból kiindulva – szubjektív módon kiragadott gondolatébresztések voltak,³ elsősorban annak hangsúlyozására, hogy az amerikai könyvtárügyön belül New Yorké kitüntetett helyet foglal el.

Bryant Park Reading Room

A köz- és versenyszféra együttműködésének szép példáját láthatja, aki a NYPL főépületének háta mögötti *Bryant park* felé veszi az irányt: szabadtéri olvasóterem fogadja a helybelieket és a turistákat egyaránt. Az idegenforgalmi látványosságnak sem utolsó, a város imázsát minden bizonnyal jelentősen emelő *parkkönyvtár* jó és rossz időben folyamatosan várja látogatóit. (Ott jártam idején éppen esett az eső, de a 2. ábrán láthatóan még így is akadt a szolgáltatások iránt érdeklődő.)

A parkkönyvtár elődje 1935-ben jött létre ugyan ezen a helyen, amikor a gazdasági világválság hatására sokan nem találtak munkát, és nem tudták hol eltölteni üres napjaikat. A NYPL ekkor korszakalkotó ötlettel állt elő: *Open Air Library* néven

nyitotta meg a jelenlegi könyvtár elődjét, elsősorban az állás nélküli üzletemberek és értelmiségiek számára, akik beiratkozási díj és egyéb kötelezettségek nélkül élvezhették az olvasás örömeit. A kezdetben 5 könyvtárossal és egy strandon használatos napernyővel felszerelt asztallal üzemelő gyűjtemény vasárnap kivételével napkeltétől napnyugtáig fogadta a társadalom hanyatlófélben lévő – elsősorban iskolázott – rétegeit. A csapadéktól gondosan óvott dokumentumok egy része a NYPL hálózatából származott, de kiadóktól és magán-személyektől is kapott adományokat a könyvtár. A szolgáltatást közel tíz év után, 1944-ben, a második világháború miatt le kellett állítani.

Az 1992-re gyökeresen megszépült parkban álló szabadtéri könyvtár ma is a New York-i lakosság összefogásának (s egyben igényei kiszolgálásának) szép példája. Igaz, most már nem a NYPL, hanem a zöld felületet működtető *Bryant Park Corporation* része, de ez mit sem von le – érték-közvetítő – úttörőségéből: mindenki előtt ott áll a lehetőség, hogy hangulatos környezetben, térítés nélkül böngésszen a mozgatható bútorokon elhelyezett kötetek, folyóiratok, magazinok között, vagy egyszer ebédidőben, máskor munka után részt vegyen különféle – felnőtteknek és gyermekeknek szóló – irodalmi programokon. Ez az igazi közösségi közönségkönyvtár...

2. ábra **Bryant Park Reading Room**
(A szerző felvétele.)

Az önkéntesség kulcstényező a parkkönyvtár működtetésében: az állománygyarapításban számítanak a dokumentumadományokra, de a könyvtár felügyeletét ellátó személyek is társadalmi munkában dolgoznak. 2003 óta kiemelt támogatója a banki és pénzügyi óriáscég, a *HSBC (Hongkong and Shanghai Banking Corporation)*, de további, kiemelt szponzorokra is számíthat: *Oxford University Press (Classics and Reference Library)*, *Scholastic (Gift of Children's Library)*, *Random House Library Marketing (Gift of Children's Library)*, *Mitchell's NY Newspaper Delivery*. Magazinokkal segít: *Condé Nast*, *Hachette Filipacchi Media U.S.*, *Time Inc.*, *Rodale*. Rossz időjárás esetén a NYPL főépülete biztosít helyszínt a rendezvényekhez.

New York Public Library

A *Samuel J. Tilden*, majd *Jacob Astor* és *James Lenox* tehetős New York-i polgároknak köszönhe-

tően 1895-ben alapított, napjainkban 51 millió dokumentumegységgel büszkélkedő *New York Public Library* (működtető gazdálkodó szervezete: *The New York Public Library, Astor, Lenox and Tilden Foundations*) a világ és az USA egyik meghatározó könyvtára. Évente 18 millió látogatót fogad 88 fiókjában és 4 tudományos gyűjteményében (92 részlegét a 3. ábra mutatja), honlapján 200 országból 32 millió aktivitást regisztrálnak. A világváros lüktetéséhez igazodva, a könyvtári rendszer sem pihen: 3100-at is meghaladó dolgozója, közel 2000 önkéntese átlagosan 55 000 közösségi programot bonyolít januártól decemberig *Manhattan, Bronx* és *Staten Island* lakosai számára.⁴ A könyvtár küldetése: „*A New York Public Library inspirálja az élethosszig tartó tanulást, gyarapítja a tudást és erősíti a közösségeket.*”

3. ábra A NYPL könyvtári rendszere

Forrás: https://www.nypl.org/sites/default/files/NYPL_Annual_Report_2013_0.pdf

A neves könyvvizsgáló cég, a KPMG által auditált, és a könyvtár honlapján – még videoüzeneteken keresztül is – június 30-i fordulónapokkal közzétett⁵ éves üzleti beszámolókból kitűnik, hogy a 2013. június 30-án 1 508 459 000 dolláros mérlegfőösszegű intézmény⁶ 281 091 000 dollár (zárolásokkal korrigált) éves működési bevételeinek megoszlása (követve a közlés sorrendjét) az alábbiak szerint alakul:

- New York város (City of New York) – 136 955 000 dollár;
- New York állam (State of New York) – 18 685 000 dollár;
- szövetségi kormány – 2 115 000 dollár;
- bérleti díjak – 11 140 000 dollár;
- magánadományok és támogatások – 57 522 000 dollár;
- befektetések hozamai – 41 902 000 dollár;
- bírságok és egyéb bevételek – 12 771 000 dollár.⁷

A 2012-es (ugyancsak 2012 júliusától 2013 júniusáig szóló) éves személyi jövedelemadó-bevallásban az összes bevétel 325 836 412 000 dollár, míg az összes kiadás 290 770 000 dollár, így az egyenleg 35 065 829 000 dollár plusz, melyhez nagyban közrejátszottak a működtető szervezet befektetési hozamaiból és az ingatlanértékesítéseiből származó jövedelmei.⁸

Az üzleti és a naptári év eltéréséből fakadóan a teljes 2013-as adatok még nem állnak rendelkezésünkre, s természetesen a 2013. július 1. és 2014. június 30. közötti időszakra vonatkozó beszámolóra is várnunk kell még, de – a világgazdasági tendenciákból mindenütt lecsapódóan – biztos kijelenthetjük, hogy a pénzügyi megszorítások nem csak Magyarországon okoznak súlyos problémákat a könyvtáraknak. Nincs ez másként New Yorkban sem. Áprilisi utam alkalmával még olyan tervekről is hallottam, hogy a főépület grandiózus bővítése hamarosan megkezdődik, 2018-ra új könyvtári terek jönnek létre (beköltöztetve a Mid-Manhattan és a Science, Industry and Business Library gyűjteményeket), illetve raktárakat helyeznek a Bryant Park alá. Ez az álom – májusra – szertefoszlni látszik. Tegyük azonban gyorsan hozzá a tiltakozásra irányuló előzményeket is, hiszen maga New York polgármestere, Bill de Blasio és több ismert személyiség sem támogatta a – közvéleményben is vitákat generáló – több százmillió dolláros átalakítási tervet.⁹

Nem tudni, hogy a bővítés elhalasztásának – közvetve – van-e köze ahhoz, hogy a NYPL honlapján aláírásgyűjtést célzó figyelemfelhívás fogad (4. ábra), melynek címzettjei a város vezetői (5. ábra). A közleményből kitűnik, hogy az elmúlt hat évben tizenegyszer kurtították meg a könyvtár költségvetését, miközben egyre nőnek az intézmény szolgáltatásai iránti igények: „több könyv, több számítógép, több rendezvény és hosszabb nyitva tartás.” A könyvtár – mint New York-iak millióit összetartó „szövet” – ezért méltó finanszírozást érdemel. Ennek hatására a jövő évi önkormányzati (fenntartói) források megállapítása előtt kampányba kezdett a könyvtár a döntéshozók befolyásolására.

In the last six years, the Library's budget has been cut 11 times – despite increasing demand for books, programs, and classes.

Tell the City that New Yorkers deserve more for our libraries.

SIGN THE LETTER ▶

NEW YORKERS DESERVE MORE FUNDING FOR LIBRARIES

SIGN THE LETTER ▶

4. ábra A New York Public Library költségvetés-csökkentése elleni kampány egyes arculati elemei
(Forrás: <http://www.nypl.org>)

Dear Mayor de Blasio and Speaker Mark-Viverito, Libraries are the cornerstones of strong neighborhoods. Free and open to all, they bring resources and opportunity to all New Yorkers, making libraries more critical today than ever before.

I urge you to support increased funding for libraries in this year's budget. With increased funding, The New York Public Library can provide more BOOKS, more COMPUTERS, more CLASSES, and more HOURS — both after school and on weekends, when working families need libraries most.

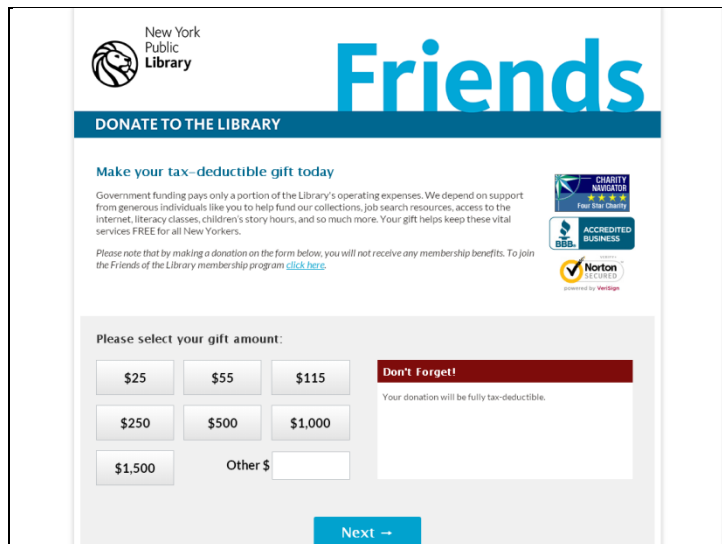
Libraries are an invaluable asset to the community and should be a priority in this year's budget. Please support libraries by increasing their funding. Millions of New Yorkers are depending on you.

5. ábra A New York Public Library honlapján elektronikusan aláírható, a város vezetőinek szóló nyílt levél szövege

Forrás: <http://www.nypl.org/speakout>

A külső források bevonására rendkívül intenzív tevékenységet folytat az intézmény, mely nemcsak abban merül ki, hogy honlapjának minden oldalán – közvetlenül a „Log in” mellett – megtaláljuk a bankkártyás (adómentes) *adománygyűjtő* felületre (6. ábra) irányító „Donate” feliratot, hanem az amerikai kulturális szokásokhoz szervesen hozzá tar-

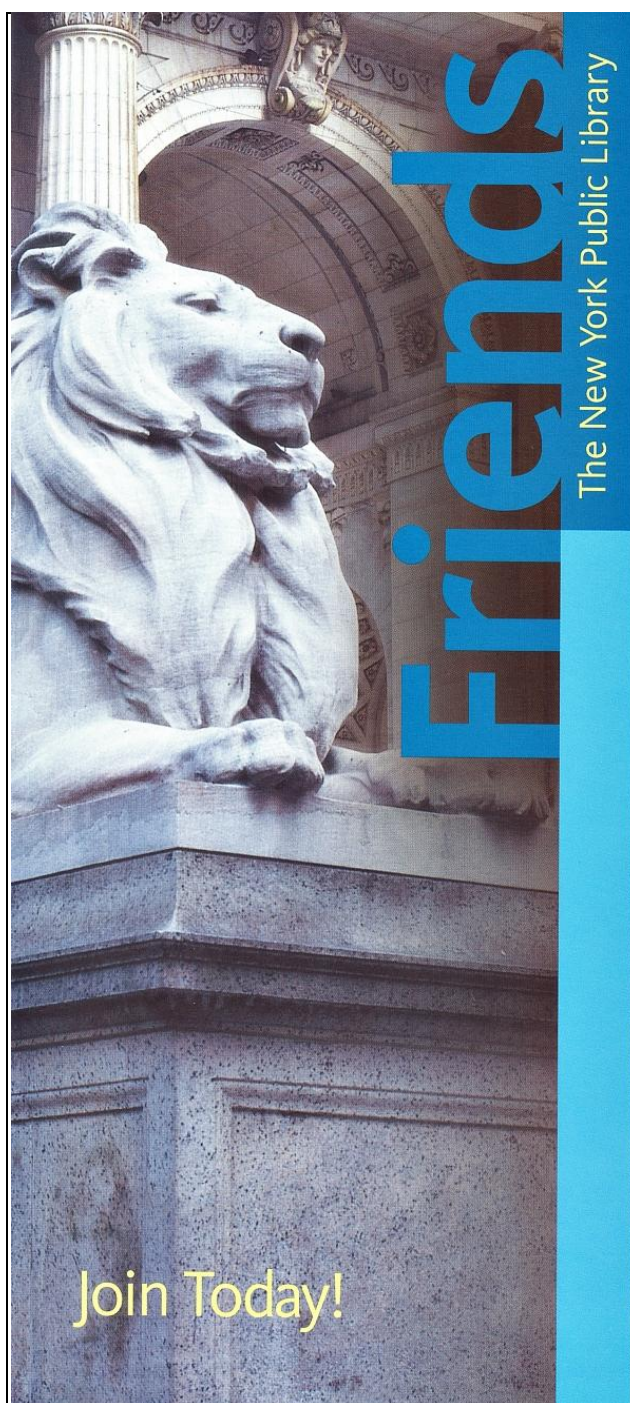
tozó „fundrasing” szervezését – magyar viszonylatokban szokatlanul – professzionális szinten űzi. Ennek egyik eleme a „Friends of the New York Public Library”, azaz „a könyvtár baráti köre” mozgalom. A zártkörű rendezvényeken való részvételen túl számos egyéb kedvezményekre is jogosító – pénztárcától függő tagsági szintű (7. ábra) – szponzoráció már láthatjuk, hogy komoly bevételi forrás az intézmény számára. Ezen kívül mód van egy-egy konkrét gyűjtemény célzott megsegítését biztosító rendszeres támogatások adományozására, melynek mértéke minimum 5 dollár/hó (*Monthly Giving*). 25 dollártól felfelé pedig adományunkkal megemlékezhetünk egy neves családi eseményről vagy akár köszönetet mondhatunk kollégáknak, melyért cserébe a könyvtár személyre szóló, elegáns kártyát küld az érintettnek (*Honor and Memorial Gifts*). Látható, hogy a NYPL gyakorlatában a bevételszerzésre rendkívül átfogó rendszert működtetnek, mely esetenként akár 5 millió dolláros adományt is eredményezhet. A támogatók listája – sávosan, a szponzoráció összegétől függően – teljes körűen megtekinthető a könyvtár éves jelentéseiben. Tapasztaltam azt is, hogy a nagyobb tételeknél – tiszteletből és köszönete jeléül – akár egész *épületek vagy gyűjtemények elnevezésére* is hajlandó a könyvtár: léptenyomon személynevekbe botlunk (szó szerint, mert gyakran a padlón is feliratok találhatók) az épületek bejárásakor.

6. ábra A New York Public Library egyik támogatásgyűjtő internetes felülete

Forrás:

https://secure3.convio.net/nypl/site/SPageServer?pagename=donation_form&JServSessionIdr003=dwcz55yj27.app304a&s_src=FRQ14ZZ_TNN

Membership Levels and Privileges

- \$25 Library Associate** (*fully tax deductible*)
- 10% discount at The Library Shop at Fifth Avenue & 42nd Street or online
 - 10% discount at the 'wichcraft kiosk at Fifth Avenue & 42nd Street
 - A personalized membership card
-
- \$40 Friend** (*fully tax deductible*)
- All Library Associate benefits, *plus*–
- An invitation for two to attend the Holiday Open House party in December
 - 40% savings on LIVE from the NYPL general admission tickets, and a waived service fee
 - Invitations to Friends-only exhibition previews and lectures
 - Preferred shopping times at The Library Shop with an additional discount
 - A year's subscription to the newsletter, "Inside NYPL"
-
- \$100 Supporting Friend** (*\$64 tax deductible*)
- All Friend benefits, *plus*–
- Two additional guests to the Holiday Open House party in December
 - Invitations to special VIP exhibition openings
 - Invitations to our Lecture-Luncheon series at a nominal fee
-
- \$250 Patron** (*\$214 tax deductible*)
- All Supporting Friend benefits, *plus*–
- Behind-the-scenes tours with curators of the Library's collection
-
- \$500 Sustainer** (*\$452 tax deductible*)
- All Patron benefits, *plus*–
- An invitation to a Conservators Forum featuring noted writers and speakers
-
- \$1,000 Sponsor** (*\$952 tax deductible*)
- All Sustainer benefits, *plus*–
- Acknowledgment of your support in the Library's Annual Report
-
- \$1,500 Conservator** (*\$1,450 tax deductible*)
- All Sponsor benefits, *plus*–
- Invitations to Conservators Forums featuring prominent writers and speakers, opportunities to read galleys of books prior to publication and to meet with authors, and more
-
- \$350 Young Lion** (*\$275 tax deductible*)
- For donors ages 21–39
- All Patron benefits, *plus*–
- An invitation to the Young Lions Fiction Award ceremony; forums with prominent young writers, artists, and media personalities; private behind-the-scenes tours; and more
-
- \$2,500 Conservator Family Membership** (*\$2,105 tax deductible*)
- For families wishing to support children's resources
- All Conservator benefits, *plus*–
- Six invitations to NYPL's Family Benefit, invitations to our Halloween costume party "Books & Boo," invitations to special VIP previews of NYPL exhibitions.

7. ábra Részlet a „Friends of the New York Public Library” nyomtatott szórólapból

Stephen A. Schwarzman Building

A könyvtár szervezett látogatására számos lehetőség adódik, közülük a legnépszerűbb a *főépületben folyó napi vezetett túra* (hétfőtől szombati 11 és 14 órákor, vasárnap 14 órákor). Az érdeklődőket a könyvtár nyugdíjas önkéntesei fogadják és

kísérik végig az olvasótermeken, miközben mesélnek az épület történetéről és a könyvtár mindenről.

A hétfőtől vasárnapig nyitva tartó, 15 milliós gyűjteményt őrző, a felhőkarcolók tövében is tekintélyt

8. ábra **New York Public Library Stephen A. Schwarzman Building**
(A szerző felvétele.)

parancsoló központi könyvtár épületét 1911 májusában adták át a nagyközönségnek (8. ábra). *Stephen A. Schwarzman*, amerikai üzletember nevét 2008-ban vette fel, hálából az épület felújítására és korszerűsítésére juttatott 100 millió dolláros adományáért.

A négyszintes – pinceszinti raktárakkal is rendelkező (9. ábra) – épület bejáratánál két oroszlán üdvözli az olvasókat, az alapítókra emlékezve „*Leo Astor*” és „*Leo Lenox*” becenevekkel. Az oroszlán ikonikus figurája a könyvtárnak, ezt bizonyítja, hogy az intézmény emblémájában is domináns szerepet játszik (ld. a 6. ábra bal felső sarkában vagy a 7. ábra bal oldali részén).

Az impozáns méretű és ízlésesen díszített, klasszicista homlokzatú, nagy belmagasságú *könyvtárpalota* fontosabb terei:

- Földszint
Astor Hall (aula); Exhibitions (kiállítóterek); *South Court – Celeste Bartos Education Center* (oktatóközpont); *DeWitt Wallace Periodical Room* (folyóiratok); *Dorot Jewish Division* (a zsidóság története); *Lionel Pincus and Princess Firyal Map Division* (kartográfia); *Irma and Paul Milstein Division of United States History, Local History and Genealogy* (Amerika története).
- Alagsor
Children’s Center (gyermekrészleg); *Celeste Bartos Forum* (dísz- és rendezvényterem).
- Első emelet
Jill Kupin Rose Gallery (NYPL történetét bemutató állandó kiállítás)
- Második emelet
McGraw Rotunda (díszes freskókkal); *Deborah, Jonathan F. P., Samuel Priest and Adam R. Rose Main Reading Room* (olvasóterem 636 férőhellyel); *Miriam and Ira D. Wallach Division of Art*,

9. ábra A könyvtár földfelszín alatti raktári tereit ábrázoló korabeli újságkivágat 1911-ből

Forrás:

<http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchdetail.cfm?trg=1&strucID=693870&imageid=805999&total=1&e=r>

- *Prints and Photographs* (print és fotókiállítás); *Edna Barnes Salomon Room* (internetes olvasóterem festményekkel, köztük a legértékesebb *Munkácsy Mihály* 1877-ben készült, „A vak Milton diktálja leányának az *Elveszett Paradicsom* című művét” alkotása¹⁰).

A könyvtáráépület gyakran jelenik meg művészeti, irodalmi alkotásokban, de közismert különféle fil-

mekből is. Népszerűségére néhány kiragadott példa:

- *The Wiz* (1978; Óz, a nagy varázsló adaptáció alapuló musical; főszereplők: Diana Ross, Michael Jackson, Richard Pryor);
- *Ghostbusters* (1984; Szellemirtók című vígjáték; főszereplők: Bill Murray, Dan Aykroyd, Harold Ramis, Sigourney Weaver, Rick Moranis);

- *Spider-Man* (2002; Pókember című akciófilm; főszereplők: Tobey Maguire, Kirsten Dunst, Willem Dafoe, James Franco);
- *Sex and the City* (2008; Szex és New York című sorozatból készült mozi; főszereplők: Sarah Jessica Parker, Kim Cattrall, Kristin Davis, Cynthia Nixon, Chris Noth).

A könyvtári tagság a New York-i polgárok számára ingyenes: „Get a library card! Free books, DVDs, and more! Free to all New Yorkers.”

A könyvtár jelmondatát – „Find the future”, azaz „Találd meg a jövőt” – a főbejárat forgóajtájának üvegein is olvashatjuk. Az olvasás-népszerűsítés egyik játékos formája a bejáratnál szemközti falon ízlésesen kialakított üvegfelület, melyre – egy nyitott könyvet formázó, „What are you reading now?” feliratú kártyára írva – mindenki elhelyezheti aktuális olvasmányát.

Jelentős forgalmat bonyolít a könyvtár boltja, azaz az olvasók és írók üzlete (*Readers & Writers Shop*). Kínálatában válogatott tartalmú, minőségi irodalom jelenik meg, emellett pedig az idegenforgalmi igények kielégítésére, New York városában eligazítást nyújtó történelmi, turisztikai kiadványok, képes albumok, térképek sorakoznak a polcokon. A *könyvtári ajándéktárgyakból* széles választék kapható (NYPL oroszlanos emblémával ellátott könyvtámaszok, jegyzetfüzetek, bögrék, kulcstartók, rádiók, de berendezési tárgyként használható állólámpák is; lehetetlen felsorolni a teljes repertoárt). A könyvtári tagsággal rendelkezők, tanárok és diákok, valamint könyvtárosok 10% kedvezményben részesülnek a teljes választékból:

- NYPL ajándék- és emléktárgyak;
- kiállításokhoz kapcsolódó albumok;
- könyvek és multimédia kiadványok;
- ékszerek;
- lakberendezési tárgyak;
- íróasztali eszközök;
- ruházati és egyéb napi használati termékek;
- gyermekeknek szóló termékek;
- New York-kal kapcsolatos idegenforgalmi kínálat.

A könyvtári marketing és pr nélkülözhetetlen elemei a kiállítások és rendezvények. A 2014. szeptember 7-ig látogatható „*The ABC of It: Why Children's Books Matter*” című összeállítás a gyermekek olvasási szokásai köré szerveződik, míg a „*NYPL Books at Noon*” címet viselő sorozat kere-

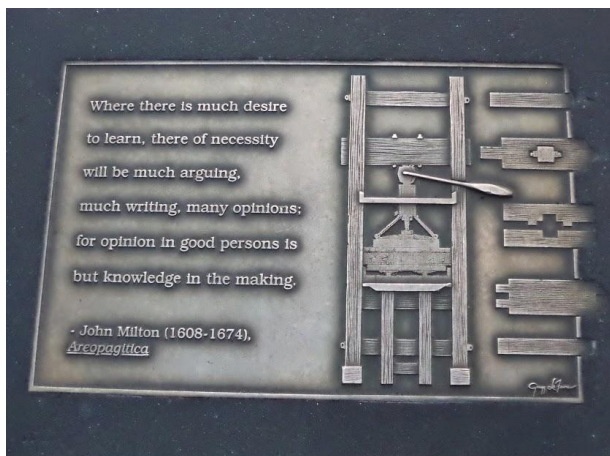
tében 2014. március 5. és 2014. május 7. között, tíz szerzőt hívnak meg egy-egy szerda déli, fél órás időtartamú beszélgetésre. A helyszín az Astor Hall, az előcsarnok középső boltíve, ahol – tekintve a rövid időtartamot – még székeket sem helyeznek el, állva folyik a diskurzus. Ezen kívül minden nap további programokra várják az érdeklődőket, a klasszikus elektronikus források használatán (*Researching with E-Resources: Periodicals and Newspapers*) túl még ingatlan és örökösödés (*Estate and Gift Planning Seminar*) vagy családfakutatás (*Uncovering Your Family History: Researching Immigration Records*) témakörben tartott szemináriumokra is. A NYPL digitális anyagai között böngészve rátalálhatunk egy 1920-ból származó poszterre is, mely a könyvtár száz évvel ezelőtti, magyar bevándorlókat segítő szolgáltatásait propagálja (10. ábra). A külföldieknek kínált angol nyelvórák ma is szerepelnek a könyvtár különböző részlegei által nyújtott képzési portfólióban (*Free English Classes*).

10. ábra **Tanuljon angolul – plakát 1920-ból**

Forrás: <http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/id?434264>

Minden marketingeszközt felülmúl a „*Library way*” projekt, azaz a könyvtár épületéhez vezető, az 5. és a Park (Avenues) sugárutat összekötő, főbejáratnál szemben futó 41. utca „Könyvtár út”-ként való elnevezése. Az utcanévtáblával, zászlókkal szegélyezett járdán haladva bronz táblákon sétálhatunk, melyek az olvasás, az írás és az irodalom jelentőségét hangsúlyozó idézeteket tartalmaznak. Az 1998-ban, Gregg LeFevre szobrász keze nyomán, széles szponzori összefogással létrejött alkotások „szerzőgárdájából” egy kis válogatás: *Marcus Aurelius Antoninus, Thomas Jefferson, René Descartes, Ernest Hemingway, Francis Bacon, Albert Camus, John Milton* (11. ábra).¹¹

11. ábra **A Library way** egyik táblája
(A szerző felvétele.)

Az intézmény négy nagy *kutatókönyvtár*at tart számon. A főépületben (Stephen A. Schwarzman Building) elhelyezkedő gyűjteményekről már részben esett szó, melyek fő profilja a humán- és társadalomtudományok, valamint a gyermekirodalom, illetve itt található az Astor- és a Lenox-gyűjtemények nem kölcsönözhető, széles tematikájú (pl. régészet, sport, néprajz) darabjai. További, külön elhelyezéssel bíró, kiemelt egységek:

1. *New York Public Library for the Performing Arts* (LPA) – előadó-művészeti szakkönyvtár a *Lincoln Center*ben (többek között a *Metropolitan Opera* szomszédságában);
2. *Schomburg Center for Research in Black Culture* – afro-amerikai központ Harlem városrészben;
3. *Science, Industry and Business Library* (SIBL) – tudományos, ipari és üzleti szakkönyvtár Manhattan belvárosában.

Science, Industry and Business Library

Az ugyancsak New York szívében, a Madison sugárútról nyíló, egy korábbi áruház két szintjén kialakított, 1996-ban létrejött szakkönyvtárba lépve falra írt, üzleti vagy tudományos vonatkozású idézetek végeleáthatatlan sora fogadott (12. ábra felső része), például (a feliratok sorrendjében):

- „If the spirit of *business* adventure is dulled, this country will cease to hold the foremost position in the world.” – „Ha az *üzleti* kaland szelleme eltoppul, az ország már nem tartja első pozícióját a világban.” (Andrew W. Mellon)
- „*Science* is organized knowledge.” – „A *tudomány* szervezett tudás.” (Herbert Spencer)

Kíszl P.: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban

- „Whenever an individual or a *business* decides that success has been attained, progress stops.” – „Amikor egy magánszemély vagy egy *vállalkozás* úgy dönt, hogy elérte a sikert, megáll a fejlődés.” (Thomas Watson)
- „Information about *money* has become almost as important as money itself.” – „A *pénzzel* kapcsolatos információ majdnem olyan fontos, mint a pénz maga.” (Walter Wriston)
- „The whole of *science* is nothing more than of refinement of everyday thinking.” – A *tudomány* nem más, mint a kifinomult mindennapi gondolkodás.” (Albert Einstein)

A SIBL gyűjtőköre: bank, biotechnológia, demográfia, élelmiszertudomány, ipari kapcsolatok, közgazdaságtan, pénzügy, reklám, számítástechnika és informatika, tudománytörténet, üzleti és kereskedelmi diszciplínák.

A bejáratnál található *Lewis B. and Dorothy Cullman Circulating Library and Reading Room* 50 ezer kötetes szabadpolcos állománya. A részleg – gazdag folyóirat-gyűjteményének forgalmazása mellett – természetesen kölcsönzést is végez.

Az alsó szint fontosabb egységei:

- *Elizabeth and Felix Rohatyn Electronic Information Center*
Közel 100 szakadatbázis, teljes szövegű folyóirat és más elektronikus tartalmak 70 számítógépről.
- *B. Altman Desk*
Többfunkciós pult, célja a könyvtári tájékoztatás, és itt vehetik át az olvasók a zárt raktárakban tárolt könyveket, folyóiratokat.
- *Harrison S. Kravis Electronic Training Center*
A könyvtár oktatóegysége, mely az elektronikus keresési kompetenciák fejlesztésére jött létre a *RJR Nabisco* ajándékként.
- *Healy Hall*
A két szint összekötésére szolgáló, 33 méter magas térből nyílnak az olvasó- és oktatótermek, illetve a felső részében a bejárat receptió, míg lent előadó- és konferenciatermek.
- *Business Information Wall*
A 12. ábra alsó részén látható, a *UBS* adomnyaként működő üzleti hírfal (számos televízióképernyőn több *business* csatorna hírei párhuzamosan, emellett futó feliratokon a tőzsdei árfolyamok).
- *Richard B. Salomon Research Reading Room*
Hagyományos kézikönyvtár vezeték nélküli interneteléréssel és önkiszolgáló másolási lehetőséggel.

12. ábra A New York Public Library Science, Industry and Business Library belső terének részlete (A szerző felvétele.)

- *Job Search Central*

Álláskeresők számára munkahelyek felkutatása, segítség az önéletrajz elkészítésében, karriertervezés.

- *Financial Literacy Central*

Válogatott pénzügyi szakirodalom.

A papíralapú és digitális gyűjtemények szolgáltatásán túl a könyvtár közösségi funkcióját – központi elhelyezkedése mellett – erősítik színes és gyakori (napi) programjai. A három fő célcsoportnak (*fel-nőttek, álláskeresők, üzletemberek és vállalkozók*) szánt események közül néhány reprezentatív példa:

- *WorkSearch Orientation*

40 év feletti munkanélküli állampolgároknak szóló tréning, mely megismerteti az online álláskereső rendszer használatát.

- *Mutual Funds and ETFs*

Befektetési ismeretek.

- *Searching Bloomberg* (limited to first 5)

A Bloomberg pénzügyi adattár menüvezérelt használatát oktató, maximum 5 személyes kurzus.

- *Patents: Innovation Protection for Your Business*
Bevezetés a szellemi tulajdon védelmébe, szabadalmi információforrások.

- *Bond Basics*

Tudnivalók kötvényekről.

- *Starting a Small Business*

Kisvállalkozások indítása.

- *Body Language*

Testbeszéd.

- *Financial Planning Before and During a Divorce*
Pénzügyi tervezés a válás során: a családi vagyon elosztása.

- *How Do I Get Paid For... Who I Am?*

Karriertervezési praktikák.

- *Business Plan Research Workshop*

Személyre szabott üzleti terv készítése.

A tréningek ingyenesek, helyfoglalás érkezési sorrendben történik, előzetes bejelentkezés szükséges. Egyes programok angol mellett spanyol nyelven is hallgathatók.

A *kisvállalkozások indítását* katalizáló és eredményes működését célzó országos *SCORE Egyesü-*

let önálló irodával képviselteti magát a könyvtárban. Az önkéntes, nonprofit alapú, pontosan fél évszázaddal ezelőtt alapított mentorszervezet (veteránoknak külön) ingyenes tanácsadással áll – akár helyben, akár online – a „rászoruló” cégtulajdonosok rendelkezésére. A személyre szabott tanácsadás tartalma:

- választás a cégformák közül;
- finanszírozás;
- üzleti terv készítése;
- marketing és értékesítési stratégia kidolgozása;
- részvétel a nemzetközi kereskedelemben;
- modern infokommunikációs eszközök használata;
- közösségi hálók és blogok kiaknázása;
- cégek adásvétele;
- az adott tevékenységi körök sajátosságai;
- specializálódás egy adott tevékenységre;
- napi üzleti feladatok megértése;
- nonprofit szervezetek sajátosságai.¹²

A SIBL területén igénybe vehetők ingyenes *egyéni tanácsadások* is (természetesen ezeknek is sajátja a *bizalmasság*, a titoktartás, így a beszélgetések erre a célra elkülönített, üvegablakú, de zárható helyiségekben folynak az adott terület szakértőjével):

- *Credit Crisis Coaching* (időtartam: 1 óra, hétfőn és csütörtökön)
Az eladósodás megakadályozására, illetve kezelésére szolgáló pénzügyi konzultációs lehetőség, elsősorban kiskeresetűek számára.
Együttműködő partnerek: *Financial Coaching Corps, Community Service Society of New York.*
- *Carrier Coaching*
Álláskeresési konzultáció.
- *Financial Counseling* (időtartam: 30 perc, szerdától csütörtökig és esetenként szombaton is)
Általános pénzügyi konzultáció a befektetésektől a nyugdíjtervezésig hozott dokumentumok felhasználásával.
Együttműködő partner: *Financial Planning Association of New York.*
Külön említésre méltó az *adóbevallások* elkészítését támogató ügyfélszolgálat is, mely nemcsak a SIBL-ben, hanem a NYPL más fiókjában is elérhető.

A New York-i polgárok pénzügyi kultúráját fejlesztik a pénzügyi ismereteket népszerűsítő – főképpen a fentebb már tárgyalt szolgáltatásokat össze-sűrítő – *szakmai napok* is, melyek közül mintaként tekintünk át a 2014. április 25-i „*Financial Empowerment Day*” programjait. A majdnem húsz együttműködő partner (hivatalok, hatóságok, ala-

pítványok stb.) bevonásával zajló, délelőttől késő délutánig tartó, térítésmentes, nagyszabású esemény jelmondatai és kapcsolódó szekciói:

- „*HEAR from the Experts*” – „Hallgassa meg a szakértőket!”
12 előadás a befektetések, hitelezés, háztartási pénzügyek, egészség- és nyugdíjbiztosítás, álláskeresés, infotechnológia, adatbiztonság stb. területéről.
- „*MEET with the Conselors*” – „Találkozzon a tanácsadókkal!”
30 perces egyéni konzultációs lehetőség pénzügyi és egészségbiztosítási szakemberekkel.
- „*BROWSE the Financial Fair*” – „Tájékozódjon a pénzügyi kiállításon!”
Kormányzati, közigazgatási és nonprofit szervezetek képviselői válaszolnak standjaiknál a feltett kérdésekre.
- „*EXPLORE the Library’s Resources*” – „Fedezze fel a könyvtári forrásokat!”
Adatbázis-bemutatók: Bloomberg, Morningstar, Career Cruising.

Amerikában a gazdasági ismeretek – iskolarendszeren belüli és azon kívüli – oktatása, a piaci folyamatok széles körű megértésének elősegítése, a vállalkozói kompetenciafejlesztés kiemelt közösségi feladat. Ennek ragyogó példája a NYPL által – szponzori segítséggel (*Citi Foundation*) – meghirdetett „*New York StartUp! 2014 Business Plan Competition*” verseny, mely kisvállalkozások alapítását hivatott ösztönözni a SIBL forrásainak igénybevétele által. A pályázók 18. életévüket betöltött New Yorkiak lehetnek, akik betartják a következő szabályokat:

- Cégük még nem működik.
- Részt vesznek a projektindító tájékoztatón.
- 2014 januárjától áprilisáig megjelennek a SIBL által többféle időszámban biztosított workshopokon (minimum 3 alkalommal): (1) üzleti tervezés, (2) marketingterv készítése, (3) pénzügyi kimutatások – kötelező, (4) a konkrét tervek bemutatása.

A helyezéseket gála keretében nyújtják át a *start-up* vállalkozások létrehozóinak:

1. díj – 15 000 dollár
2. díj – 7 500 dollár
3. díj – 5 000 dollár
4. díj – 1 500 dollár
5. díj – 1 500 dollár.

2013-ban a 48 kandidáló közül az első helyezést *Steven Kaufman* nyerte, aki *Quikiks* ötletével a lábbelik új generációját kívánja életre kelteni, segítve ezzel gerincferdülésben szenvedő fiának is,

aki nehezen tudja felhúzni a cipőit. Cipőibe csak bele kell lépni és azok automatikusan a lábra záródnak, nem kell lehajolni és bekötni őket – megkönnyítve a fogyatékkal élők mindennapjait. Második lett *Michael Frankel HULEDET* (www.huledet.com) – születésnap ajándékokra fókuszáló – webes szolgáltatásával. Harmadik befutóként *Deborah Walker* és *Larry Liu Pomegranate Lab* cége mutathatta meg a tanárok számára innovatív digitális osztálytermi eszközök fejlesztésére irányuló elképzeléseit.¹² Hasonló célzatú kezdeményezés folyik évek óta az *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében* is, ahol informatikus könyvtáros hallgatókkal modellezzük információs kisvállalkozások létrehozását és működtetését, majd a félév végén gyakorló szakemberek értékelik az egyes cégek kreativitását, életképességét és teljesítményét.¹⁴

Útravalóul

Szakmai kirándulásunk végére bebizonyosodott az eddig is jól ismert tanulság: a könyvtár már réges-rég *nemcsak a könyvek tára*, ahol a légy zümmögését sem hallani, hanem vibráló közösségi tér, ahová be kell csábítani a használókat, és amelynek – az állandó pénzügyi megszorítások közepette – folyamatosan bizonyítania kell nélkülözhetetlenségét fenntartója és külső támogatói számára. Nem lehet pihenni. A marketing- és menedzsmentpraktikák nem mellőzhetők a könyvtári szférában sem, ahol a személyre szabott szolgáltatások, a hátrányos helyzetű és speciális igényű csoportok felkarolása vagy a távhasználók kiszolgálása, az állandó innováció és proaktív alkalmazkodás ugyanolyan fontos, mint a kulturális örökség megőrzése, az informatikai fejlesztések vagy a kölcsönzés. „*Amerikában minden az embert szolgálja*” – tökéletesen igaz ez a New York-i könyvtári rendszerre is.

A tanulmányban szereplő – külön nem jelölt – adatok a Bryant Park (<http://www.bryantpark.org>) és a *New York Public Library* (<http://www.nypl.org>) honlapjáról vagy szóróanyagaiból származnak, illetve a személyes látogatás folyamán elhangzott szakmai szóbeli közléseken alapulnak.

Az internetes források letöltési ideje egységesen: 2014. június 3.

A szakmai útról készített fényképes összeállítás hozzáférhető az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet internetes felületén:

<http://elte-lis.blogspot.hu/2014/04/kiszl-peter-new-yorkban.html>

Hivatkozások, megjegyzések

- MEYER, Robinson: Public Libraries Are Better Than Congress, Baseball, and Apple Pie, Say Americans. = The Atlantic, 2013. december 13. <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2013/12/public-libraries-are-better-than-congress-baseball-and-apple-pie-say-americans/282312>
- The State of America's Libraries Report 2014. A report from American Librarian Association. = American Libraries. Special issue, 81 p. <http://www.americanlibrariesmagazine.org/issue/state-americas-libraries-2014>
- Az ALA kiadványában olyan formabontó újításokról is szó esik, mint a Lopez Iland Library hangszerkölcsönző projektje (pl. gitár, hegedű) (<http://lopezlibrary.org/music>) vagy mint a Northern Onondaga Public Library (Cicero) LibraryFarm elnevezésű, földművelést, illetve kertészkedést népszerűsítő, oktató célzatú parcellakölcsönző szolgáltatása (<http://www.nopl.org/library-farm>).
- New York könyvtári kiszolgálását három rendszer látja el: (1) New York Public Library, (2) Brooklyn Public Library, (3) Queens Borough Public Library.
- A jelentések esetében az üzleti év (július 1. – június 30.) nem egyezik meg a naptári évvel (január 1. – december 31.).
- A mérleg-főösszeg a szervezet adott napon fennálló könyv szerinti (számviteli) értékét mutatja meg.
- The New York Public Library, Astor, Lenox and Tilden Foundations. Financial Statements and Supplemental Schedules. June 30, 2013. (With Independent Auditors' Report Thereon) 36 p. https://www.nypl.org/sites/default/files/fy_2013_audited_financial_statements_final_0.pdf
- Form 990 [2012. évi adóbevallás személyi jövedelemadó fizetésére nem kötelezett szervezetek részére] https://www.nypl.org/sites/default/files/NYPL_2012_990_3.pdf
- POGREBIN, Robin: Public Library Is Abandoning Disputed Plan for Landmark. = The New York Times, 2014. május 7. http://www.nytimes.com/2014/05/08/arts/design/public-library-abandons-plan-to-revamp-42nd-street-building.html?_r=0
- „A kép 1878-ban a párizsi világkiállítás magyar osztályán szerepelt, aranyéremmel díjazták. Neve ekkor vált ismertté nagyobb közönség előtt. Sedelmeyer a képet Európa számos művészeti központjában bemutatta, melynek köszönhetően Munkácsy világhír-

Kiszl P.: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban

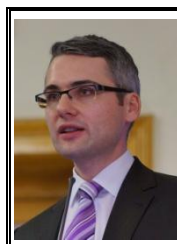
névre tett szert. A mű tulajdonosa, Robert Lenox Kennedy a kiállítás-sorozatot követően Amerikába vitte, majd a New York-i Lenox (ma Public) Library-ben biztosított helyet számára, ahol jelenleg is megtekinthető.”

http://hu.wikipedia.org/wiki/Munk%C3%A1csy_Mih%C3%A1ly

- ¹¹ A táblákról készült felvételeket ld.:
<http://www.nypl.org/blog/2011/09/13/library-way>
- ¹² <http://newyorkcity.score.org>
- ¹³ <http://www.youtube.com/watch?v=sA5br3CCQXs>
- ¹⁴ Kiszl Péter vonatkozó kurzusairól ld.: Habók Lilla: Információs vállalkozások a bölcsészszakon. KIT Hírlevél, 2009. május 13. http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=informacios_vallalkozasok_a_bolcseszszakon, és Benedek Janka: Az információs kisvállalkozások

trendjei az ELTE hallgatóinak projektmunkái alapján. Szakdolgozat. Témavezető: Kiszl Péter. Budapest, ELTE BTK. 2010.

Beérkezett: 2014. VI. 3-án.

Kiszl Péter

habilitált egyetemi docens,
az ELTE BTK Könyvtár- és
Információtudományi Intézetének
igazgatója, Információtudományi
Tanszékének és Könyvtártudományi
doktori programjának vezetője.
E-mail: kiszl.peter@btk.elte.hu

A Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület közleménye

Budapest, 2014. augusztus 30., szombat (OS) – Az 1. világháború kitörésének 100. évfordulóján a 20 éve fennálló Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK), a 10 éve elindult Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) és a szintén az Országos Széchényi Könyvtárban működő Digitális Képarchívum (DKA) 2014-ben fontos feladatának tartotta, hogy minél több forrást közzétegyen a „nagy háború”-ról. A munka nagyrészt az Internet Szolgáltatók Tanácsának a MEK Egyesület számára nyújtott pályázati támogatásával készült.

A könyvek egy részét a MEK Egyesület digitalizáltatta, más részét máshonnan vettük át. Szerepelnek közöttük Andrassy Gyula, az utolsó osztrák-magyar külügyminiszter, Teleki Pál, Julier Ferenc vezérkari tiszt, később a Tanácsköztársaság vezérkari főnöke és Pogány József haditudósító, majd népbiztos művei is. Pogány József „Lemberg” c. könyvének érdekessége, hogy megtalálható a lengyel *polona.pl* virtuális könyvtárba felvett, alig néhány magyar nyelvű könyv között is. Az EPA-ban olvasható „Világháború képes krónikája” füzetsorozat, de számot ad a háborús eseményekről sok más korabeli folyóirat és újság, köztük a „Nyugat” és a „Vasárnapi Újság” is. A DKA-ban közel 5000 világháborús tárgyú kép található, az egyik ilyen részgyűjtemény az „Első világháborús hősi emlékművek”.

A világháborúval kapcsolatos dokumentumokat az év végéig még tovább gyarapítjuk. A műveknek egy válogatott listája a <http://mek.oszk.hu/html/1vh.html> weboldalon tekinthető meg.

Kiadó: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület

/Forrás: http://os.mti.hu/hirek/99752/a_magyar_elektronikus_konyvtarert_egyeselet_kozlemenyel

(F.I.)

Az olvasás felvillanyoz – azaz könyvtár a zsebben

„Az internettel visszajutottunk az ábécé korszakába. ...immár az egész világ olvasni kényszerül.”
Umberto ECO¹

Az első e-könyvet 1971-ben írta Michael Hart, az elmúlt 40 évben a Gutenberg-galaxis válságának toposzától zeng a média. A netgeneráció, sőt a homo informatikusok életének (és így nyilvánvalóan a tanulásának/oktatásának is) része az elektronikus irodalom. Az e-könyv tömegeket adott vissza az olvasásnak. Az új média nem helyettesít, hanem új lehetőségeket hordoz. Az e-könyv a hordozótól külön vált, már szerkesztett/tördelt, tartalom. Kérdés, hogy a könyvtárak csupán a tartalommal törődjenek-e? Kizárólag az állományokba integrálódó e-könyvekkel vagy inkább a (már tőlük megszokott komplex, közcélú) tartalomfejlesztésük kiterjedjen-e erre a területre is? Egyetemi könyvtárként feladatunk továbbá a digitális írástudás közvetítése az eszközkölcsonzéstól az e-könyvek-beli hivatkozás tanításán át a szabad gyűjtemények megismertetéséig. Meglátásunk szerint a könyvtárak, különösen az egyetemi könyvtárak, az oktatókkal karöltve az oktatás segítésének egyik új eszközeként használhatják az e-könyveket (és az e-könyvolvasókat); szó szerint zsebkönyvtárat szolgáltatva a hallgatók számára; mindeközben figyelembe véve azt is, hogy nemcsak a könyvek formátuma, de a felhasználói igények is változnak. Jelen tanulmányban néhány példán keresztül (CEU Library, DE IK) azt vizsgáljuk, hogy ezek a tömegek miként csábíthatók a könyvtárakba; jelenleg, 2014-ben, hogyan jelenik meg az e-könyv a hazai könyvtári állományban, valamint a könyvtár tartalomfejlesztőként, -támogatóként az e-könyves területen.

Évtizedek óta zeng a Gutenberg-galaxis válságának toposzától a média; szomorkodunk a könyv, könyvtárak, nyomdászat haldoklásán – miközben ünnepelhetnénk is, hogy az olvasás, az írott kultúra újabb győzelmet aratott – amennyiben az írottat nem papírra írottként értelmezzük. *Sebestyén György az elektronikus írásbeliséget* egyenesen a harmadik forradalomnak nevezi (az alfabetikus írás és a sokszorosított könyvnyomtatás után).²

Az e-könyv, köszönhetően az e-könyvolvasóknak, tömegeket adott vissza az olvasásnak.³ Jelen dolgozatban azt vizsgáljuk, hogy ezek a tömegek miként csábíthatók a könyvtárakba; jelenleg hogyan jelenhet meg az e-könyv a könyvtári állományban és a könyvtár tartalomfejlesztőként, -támogatóként az e-könyves területen. Új média nem helyettesít, hanem új lehetőségeket hordoz. Az e-könyv a hordozótól külön vált, már szerkesztett/tördelt, tartalom. Kérdés, hogy a könyvtárak csupán a tartalommal törődjenek-e? Kizárólag az állományokba integrálódó e-könyvekkel vagy tartalomfejlesztésük kiterjedjen-e erre a területre is?

Meglátásunk szerint a könyvtárak, különösen az egyetemi könyvtárak, az oktatókkal karöltve az oktatás segítésének egyik új eszközeként használhatják az e-könyveket és az e-könyv-olvasókat; szó szerint zsebkönyvtárat szolgáltatva a hallgatók számára.

Gyors helyzetkép

Negroponte „digitális hajléktalanként”⁴ emlegeti azokat a felnőtteket, akik egyébként iskoláink, városunk, cégünk és országunk irányítói, azonban nem fecsérlik az idejüket holmi számítógépekre, megbízhatatlan szolgáltatásokra, internetes információtömegre.

Új fogalmakat vezetünk be, hogy leírjuk ezt a folyamatot: internet-generáció/*netgeneráció*⁵ nő gyorsan, amelynek tagjai nem használói a számítógépeknek, hanem számítógépeznek. Átok vagy áldás a számítógép? Átok vagy áldás a telefon, az autó, az óra és még hosszasan sorolhatnánk... Ez a generáció az internetnek köszönhetően igényli az

interaktivitást, épp ezért a televíziót kevésbé tartja érdekesnek. Az interaktivitás mellékhatása a felgyorsult percepció. Ráadásul mivel tudatosan szűrődnek, kevésbé bukkannak olyan tartalomra, ami nem érdekli őket, nem nekik való – szemben a televízióval, ahol kapcsolgatás közben ez nincs így. A tudatos keresés közben egyszerre fejlődik a kritikai érzékük és a sikerélmények következtében nő az önbizalmuk – főleg, mivel nem ritkán ügyesebbek akár a szüleiknél, tanáraiknál – avagy ez csak a látszat és inkább egy tömeges, ám valós többlettudás nélküli felületes szórakozási formát jelent.⁶

Mérő egyenesen homo informaticus-ról beszél, akinek új szociális kereteit a játékok és az internet hívták életre⁷, és amiből „...a játékok szocializációs funkciója alapvető jelentőségű, meglehet, hogy éppen az információs ipar játéktermékei adják meg a döntő, visszavonhatatlan lökést a homo informaticus evolúciójához.”⁸ Új emberünk információfeldolgozási sebessége – a gépekéhez hasonlóan – felgyorsult.

Van, akik szerint nem csupán új embertípus, de új társadalmi osztály jelenik meg: a *netokrácia*, aminek az információ az új tőke, életterük virtuális, miközben lakhelyük lehet bárhol. Mivel a netokraták elsősorban önmagukért küzdenek, a klasszikus nemzeti, nemzetállami, nemzetgazdasági be rendezkedés értelmét veszti... Akik osztályon kívüliek, azok szinte nem is léteznek, sorsuk sanyarú, főleg, mert a legjobbjai folyamatosan beolvadnak a nemzetközi netokráciába...⁹ Nézzük meg e folyamatban a könyvtárak helyét!

Változó könyvtár

Hazánkban az első számítógépek a könyvtárakban a 70-es évek végén kaptak helyet, előtte már évek óta tartott a folyamat elméleti megalapozása a szakfolyóiratokban. Ma is reménykedünk abban, hogy „a könyvtár válik a legátfogóbb, legalapvetőbb és legdemokratikusabb információs közművé”.¹⁰

A kis adatbázis-kezelőket (Micro-ISIS, TEXTAR) követték a nemzetközi piacon már bizonyított integrált könyvtári rendszerek. Sajnos, nem sikerült, legalább könyvtártípusonként, egyetlen integrált rendszert alkalmazni, ügyes káosz keletkezett (ALEPH, Voyager-Corvina, TinLib, OLIB stb.). Ráadásul az első integrált rendszerek megjelenésekor (kilencvenes évek közepe) még nem volt

magyar MARC formátum, így korábbi rekordok konvertálása, a retrospektív és kurrens feldolgozás során keletkező rekordok rendszerfüggő formátumban készültek, aminek a hátrányát a MOKKA feltöltésekor és a KözEIKat-ban, ODR-ben való kereséskor máig érezhetjük. Reméljük, hogy az új MOKKA-ODR képes lesz az elmúlt 15-20 év zűrzavara után egy rendezett, komplex rendszert biztosítani.

Könyvtárainkban az új adathordozókat (CD, CD-ROM, DVD) integráltan kezelik.

A tájékoztatási folyamatba széleskörűen beépültek a bibliográfiai, teljes szövegű adatbázisok.

Az elmúlt évtizedekben született magyar elektronikus¹¹ és digitális gyűjtemények,¹² intézményi repozitóriumok¹³ mind-mind a könyvtáraink, kulturális intézményeink, szakembereink hosszú távú, a mai eszközökkel, lehetőségekkel, forrásokkal élő gondolkodásának, tervezésének bizonyítékai.

A WEB 2.0 kapcsán megjegyezhetjük, hogy egyre több magyar könyvtárról találunk bemutató filmeket a YouTube-on,¹⁴ ahogy könyvtáros hallgatók és könyvtárosok is otthagyják filmnyomukat e helyen. A könyvtári honlapok megszokott része lett a chat ablak,¹⁵ készül az első magyar könyvtári chatbot¹⁶ (ill. ennek a béta verziójába általános iskolás gyerekek is készítenek fájlokat),¹⁷ a közösségi oldalon megjelentek az intézmények,¹⁸ nem ritkán szolgáltatásokkal is,¹⁹ egyre többször a felhasználóképzéshez is felhasználva ezt a médiát.²⁰ A *klog.hu* 2006 óta kapcsolja a könyvtárakat a blogvilághoz.

Mindezek a kiragadott példák is bizonyítják, hogy a magyar könyvtár 2.0 gyorsan és hatékonyan fel- és kihasználja a web2 lehetőségeit.

Változó oktatás

Mivel cikkünk tárgya az e-könyvek könyvtári felhasználásának pár példája, csak megemlíjtük azokat a hazai sarokpontokat, amelyeknek ívébe a vázolt kezdeményezéseink beleillenek.

Az oktatási anyagok egyre nagyobb részét eleve elektronikus tartalomként készítik (gyakran Docbook XML formátumú tankönyvként, amiből – többek közt – e-könyv könnyedén konvertálható), azaz hagyományos könyvként nem is jelennek meg.

A *Sulinet Digitális Tudásbázis* (SDT), a digitális táblák, az tankönyvkiadók interaktív anyagai – mind az oktatás IKT támogatottságát mutatja. Ezeknek az anyagoknak az értékelését a *Digitális Tananyag Minősítő Bizottság* (DTMB) által jóváhagyott szempontrendszerrel végzik; a tankönyvvé nyilvánítás rendjéről szóló, 23/2004. (VIII. 27.) OM rendelet alapján, közigazgatási hatósági eljárás keretében (2004. évi CXL. tv), az *Oktatási Hivatal* szervezésében.²¹

Az SDT felsőoktatási testvére a *Digitális Tankönyvtár*, ahová (bár nem túl gyorsan) többek közt e-learning anyagok, NKA által támogatott könyvek elektronikus verziója, különböző elektronikus tartalomfejlesztések (pl. TÁMOP 4.2.5 pályázatok) konvertált változatai kerülnek be (egyre több tölthető le e-könyvként, igaz, csak .epub formátumúakat találhatunk). Emellett megemlítendő még az *Arcanum Digitális Tudománytára*, ahol magyar retrospektív szakfolyóirat-gyűjteménnyel segítik az oktatást, kutatást.

Egyre inkább hódítanak az oktatási keretrendszerek; ezeket a keretrendszereket a könyvtárak is használják, menedzselik (pl. DEENK <http://e-learning.lib.unideb.hu/moodle>).

Nem tekinthetünk el a MOOC (massive online opencourse – ingyenes online szabadegyetem) említésétől sem. A MOOC a mindennapokban nagyon leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az otthoni kanapén ülve lehetünk Coursera, edX vagy Udacity hallgatók: azaz többféle közösségi médiát és egyéb web 2.0 eszközt használva, saját ütemben haladhatunk az általunk kiválasztott (ingyenes) kurzusanyagban – akár több ezer (a föld különböző pontjain élő) hallgatótársunkkal egy turnusban. Ezeket az akár a legnevesebb egyetemek által szervezett kurzusokon az ott oktató tanárokkal lehetünk online kapcsolatban.^{22,23}

Kihívás: az e-book

Egy területen azonban egyértelmű lemaradásban vagyunk: az e-könyvek területén, már az IFLA 2013-as e-könyves ajánlása²⁴ sem tűnik elszettnek.

Mindeközben egyre többet olvashatunk az újabb nemzedékek megváltozott, felgyorsult észleléséről; találkozhatunk az olvasás 2.0 fogalmával is²⁵.

Honnan

Nézzük meg, hogyan kerülhet e-könyv egy könyvtárba.²⁶

1. Az e-könyvek egy része szabadon használható, gondoljunk például a Projekt Gutenberg-re, a DigiLibraries-re, Free-ebooks-ra, GoogleBooks-ra, BookZZ-ra; a MEK-re. Ezeket a legtöbb esetben „csak” használja a könyvtár, esetleg a meglévő hagyományos példány rekordján át elérhető egy kapcsoló mező (marc 21: 856) beillesztésével; illetve könyvtárközi kérésnél felajánljuk a kérőnek az e-változatot.
2. Másik nagy része aggregátorokon, előfizetés ellenében, weben keresztül érhető el. Az oktatásba, tanulásba ezek nyilván szakterület-függően épülhetnek be, a térhódítás azonban ténykérdés mind a lakossági penetráció,²⁷ mind könyvtári viszonylatban.²⁸ Ezek gyakran nem menthetők le, tehát e-könyvolvasóval mindössze abban az esetben használhatók, ha WiFi-n keresztül böngészőt indítunk rajta – mivel így az olvasás a többnyire 6” kijelzővel rendelkező eszközökön²⁹ fölöttebb kényelmetlen (és értelmetlen), ettől el is tekinthetünk; valamint sokszor .pdf-ekről van szó, amik épp az e-könyvek rugalmas tulajdonságait (pl. tipográfiai átszabás, logikai tartalomjegyzék) nem adják.
3. Egyre több hazai kiadó,³⁰ könyvforgalmazó³¹ kínál e-könyveket, azonban ezek itthoni könyvtári használata még gyerekcipőben jár.
4. Az „on Demand” szolgáltatások – a pillanatnyi olvasói igényt kívánják kiszolgálni. Ilyen on Demand másolatszolgáltatás az eBooks on Demand (mottója: „Az olvasás jövője digitális”), amiben jelenleg az OSZK és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára vesz részt. Könyvtárak és olvasók, kutatók számára kétségtelenül előnyös szolgáltatás, ám a használók köre (az 1500–1930 közötti kiadási intervallum miatt) nem túl számos.
5. Saját digitalizáló projektekkal³² (ritkán munkakörben, leginkább pályázati forrásokból), digitális gyűjtemények építésével a tartalomfejlesztést célozzák meg az intézményeink – ám gyakran ez nem túl jó minőségű .pdf-eket jelent; valamint nem feltétlenül a széles olvasói igényeket szolgálják ki (régiek, rétegirodalom vagy épp eklektikus mennyiség és mélység, bizonytalan folytatás és frissülés). Jelenleg a MANDA Országos Digitális Közfoglalkoztatási programjában kiemelten helytörténeti vonatkozású anyagokat digitalizálnak, ami meglehetősen nagyszabású gyűjteményt eredményez majd.

Könyvtári kezelésük

Ez idő szerint nincs (egységes) gyakorlat arra sem, mit kezdünk az e-könyvekkel kapun belül:

- Készüljön-e leírás? Ha igen, akkor jelenleg a 2000-ben elkészült *KSZ/2 Bibliográfiai leírás: elektronikus dokumentumok: könyvtári szakirodalmi tájékoztatói szabályzatot* használjuk, aminek az F2-es mellékletében található elektronikus könyv nem kimondottan a mostani e-könyvet fedi le. (Mivel az első klasszikus e-könyv-olvasó 2004-ben debütált, nem is lehet benne szó a tipográfiai értelemben vett e-könyvről.) Az azóta született egyéb elektronikus anyagokkal sem ártana frissíteni (pl. elektronikus tananyagok, flipbookok); e szabályzat szellemében nem túl tökéletes leírásokat készíthetünk, és ami ennél nagyobb gond, hogy a *visszakeresést sem szolgálják* az így megszületett tételek. Jelenleg az elektronikus dokumentumok leírásakor az elektronikus dokumentumtípus mezője (Marc21-ben 256-os mező) nem indexelt, így nem tudni, hogy egy-egy könyvtárnak van-e e-könyve, ha igen, hány. Ha a könyvtárunk külföldi aggregátorral vagy kiadóházzal szerződik (pl. Ebsco, Springer), készen kapjuk a marc21 szabvány alapján készült rekordokat. A következő kérdés, hogy *milyen adatmezőket* használunk. Átnézve a „nagyok” rekordjait és az RDA-marc21 hibrideket (ezekben pl. a 250, 336-338-as, 655-ös mezők jellemzik az e-könyveket), a DEENK által évek óta szervezett *Elektronikus dokumentumok katalogizálása* c. tanfolyam aktualizálása kapcsán új belső szabályzatot készítettünk. Ennek értelmében a számítógépfájl jellemzőkbe (marc21 256-os mező) írjuk az „ekönyv” megjelölést, ez esetben írunk fizikai jellemzőket (*300\$aElektronikus dokumentum (59 p.)*), a rendszeradatoknál (*538 \$aazw, x-ray*) feltüntetve, milyen formátumú az adott könyv és mely egyéb technikai jellemzői vannak (mindezek mellett a rekordfejben (*007*) az eddigi gyakorlatnak megfelelően kódoljuk a fizikai jellemzőket).
- Ha *nem*, akkor is nyilván szolgáltatjuk ezeket – ebben az esetben az első nehézséggel akkor szembesülünk, ha a könyv fizikailag a könyvtár tulajdonában van – sarkalatos pont, hogy milyen kölcsönzési politikája legyen, valamint, hogy mennyire tanítsuk olvasóinkat a használatra. Az e-könyvekbeli pontos hivatkozás, az x-ray, a kiemelések/jegyzetek letöltési lehetőségei – mind olyan új tudás, amit mindenképp közvetítenünk kell; egyben belső továbbképzéssel a kollégákat is felkészíteni a várható kérdésekre.

- Hogyha a könyvtár *kölcsönözni kívánja*, akkor ez belső hálózaton vagy példánykölcsönzéssel működjön?
- Ha példánykölcsönzéssel, akkor milyen modullal oldjuk meg? Ha webalapú-kölcsönzés, saját fejlesztés vagy valamelyik „nagy” szolgáltatóhoz csatlakozzon az intézmény, ahol viszont a dokumentumvásárláson felül borsos fenntartási költséggel találkozhatunk? Meddig lesznek a könyvtár tulajdonában az így „megvásárolt” könyvek?
- Legyen hálózati-alapú (is)?
- Használatalapúnál kit terheljen a költség?
- Intézményhez kötött nagy vonalakban a kicsit kiterjesztett kolostori könyvtárakat idézi – ám ahogy pl. a CEU-s gyakorlat mutatja, annak (is) van létjogosultsága.
- *Kell-e kölcsönözni?* Érdemes elgondolkodni azon is, mennyire lehet és kell a korábbi könyvtári kölcsönzési lehetőséget várni az e-könyvek esetében is: azaz kell-e kölcsönöznünk e-könyveket; illetve valós tömegigény van-e erre?

Kétségtelen, hogy az e-könyvek miatt nemcsak új kiadói,³³ de új könyvtári modellek is születnek, kezdve a tárolásuk/kölcsönzésük új politikájával. Mindeközben még mindig nem egyértelmű az elektronikus dokumentumok könyvtári keretek közötti felhasználása, ezek között az e-könyvek jogi háttere sem, ahogy a DRM (digitalrights management) megítélése sem^{34,35} és néha visszasírjuk a papírkönyveket, amelyeknél az olvasást, a könyvtárközi kölcsönzést, másolást elsősorban a könyvtár nyitvatartási ideje korlátozta.

Jelenleg minden mozgásban van, a várható ELDORADO-hoz kapcsolódó elektronikus kötelempéldányok és azok szolgáltatása (és az emiatt fejlesztendő nemzeti DRM) fejlődésre adhatnak okot a kötelempéldányokból részesülő könyvtáraknak; miközben a jelenleg használatban lévő DRM-ek egyébként sem segítik a könyvtári kölcsönzést³⁶; ám az is könnyen előfordulhat, hogy az e-könyv kölcsönzéséből kimarad(nak) a könyvtárak. Ez azért is szomorú lenne, mert csak a hazai környezetet okolhatnánk. Ahol van könyvtári e-könyvkölcsönzés, ott elég gyorsan terjedt és közkedvelt,^{37,38} a nem reprezentatív, ám viszonylag friss felmérés szerint a hazai olvasók akár fizetnének is az e-könyvkölcsönzésért.³⁹ (Reménykedésre ad okot, hogy a Harry Potter e-könyvek elsősorban a könyvtárakban lesznek kölcsönözhetőek.⁴⁰) Az e-könyvek külföldi könyvtárakban bevett kölcsönzési gyakorlatról olvashattunk már hazai szakcikkben,⁴¹ illetve summás összefoglalást az e-book kalauzban⁴²

is; azonban a kiadókkal jelenleg az egyeztetés szintjén állunk, az e-könyvek kölcsönzéséhez szükséges könyvtári modul csak gondolatban létezik. (Nem túl vigasztaló, hogy az e-könyvek kölcsönzése máshol sem zökkenőmentes.⁴³)

Néhány hazai példa

Eszközkölcsönzés

A könyvtár a digitális írástudás elsajátításának helyszíne is, feladata a digitális írástudás közvetítése, aminek része az eszközökkel való megismertetés.

Országos Széchényi Könyvtár

Az OSZK-ban 2010 decemberétől 10 db. helyben használható, MEK-es tartalommal feltöltött My EBook-e-könyvolvasóval ismerkedhetnek az olvasók.⁴⁴

BGF Gazdasági Kar Zalaegerszeg Könyvtár

2012.04.16-ától a BGF Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg Könyvtárában elindult e-könyvolvasók (36 db Prestigio PER3162BN) kölcsönzése.⁴⁵ A készülékek folyamatosan forgalomban vannak, jelenleg a szolgáltatás tabletekre való kiterjesztését tervezik.

DEENK Társadalomtudományi Könyvtár

Könyvtárunkban inkubátor-szolgáltatásként vezetük be Kindle Paperwhite-ok kölcsönzését idén januártól.⁴⁶ A pozitív tapasztalatok fényében a szolgáltatás bővítését tervezzük a hallgatók felé (is), lehetőleg minél több egyetemi tartalommal.

A DEENK TÁMOP 3.2.13-12/1 *Kulturális intézmények részvétele a tanórán kívüli nevelési feladatok ellátásába* pályázatának keretében található a *kódextől az e-bookig: információhordozók fejlődése* témanapot, melyen belül az e-könyvekkel, e-könyves gyűjteményekkel, e-könyvolvasókkal ismerkedhettek meg a diákok. Tapasztalataink szerint az e-könyvolvasók használata nem okozott gondot és már az ötödikes tanulók is releváns kérdéseket tettek fel, egy részüknek (otthoni környezetből hozott) elemi tudása van, ám érdemes elgondolkodnunk azon, hogy ez a generáció elsősorban már nem a könyvekből tájékozódik, a hagyományos könyv e-könyvre váltása idején inkább okos eszközökre szocializálódnak.⁴⁷

ELDORADO

Reménykedhetünk az ELDORADO-ban, jelenleg úgy látszik, hogy (várhatóan a *Digitális Könyvtár* tapasztalatait felhasználó) olyan akadálymentes, webes felületről elérhető közös könyvtári szolgáltatás lesz, amellyel könyvtári beiratkozás nélkül akár otthonról is kereshetők a hazai könyvtári rendszerben meglévő anyagok (kivéve audio- és AV), megrendelhető digitális másolatuk, lehetséges online használatuk (streaming), letöltésük vagy akár e-könyvként is kölcsönözhetjük az e-formában meglévőket, valamint értéknövelt szolgáltatásokat kérhetünk róluk (pl. PoD, OCR), mindezen folyamatokba a jogtisztázás is helyet kap. Maga a szolgáltatás könyvtári eHub-ként a MOKKA-ODR katalógusra épül majd.⁴⁸

Milyen művekre gondolhatunk? A szerzői jogvédelem alatt állókra, az árva művekre, a kereskedelmi forgalomba nem levőkre, a szerzői jogi védelem alatt nem állókra – mindezek pontos behatárolására munkacsoportok dolgoznak; mivel a cél a „szerzői jogi Eldorado” – azaz szerzői jogi szempontból a fő hangsúlyt a „szigorú jogosultságkezelésre és az adatbiztonságra”⁴⁹ helyezik. Eléggé hangsúlyozva, hogy a középpontban elsősorban a nehezen beszerezhető, a kereskedelmi forgalomban nem kapható kiadványok lesznek, azaz az optimális 2014 őszi induláskor is marad tartalmi piaci rés.

E-könyvkölcsönzés

E-könyvek a CEU Könyvtárában

Előjáróban leszögeznénk, hogy a fejezetcím a CEU Könyvtár esetében nem állja meg a helyét, mert jelenleg nem kölcsönözzük e-könyveinket. Ennek két oka van: adatbázisokból nem kölcsönözhetünk, egyedileg megvett könyvek esetében pedig az a célunk, hogy az itteni kurzusokhoz szükséges könyvekhez állandó elérést biztosítsunk egyidejűleg, minden diák számára.

Az e-könyv fogalmát bővebben értelmezzük, mint a hagyományos felfogás. Számunkra nemcsak azok az e-könyvek, melyeket e-könyvolvasóval lehet olvasni, hanem beleértjük az összes elektronikus formában terjesztett könyvet.

E-könyves állományunkat kb. 10 ezer könyv jelenti, ennek nagy többsége adatbázis-előfizetésből származik, míg kisebb részét az egyedileg megvett e-könyvek teszik ki. Előfizetett adatbázisaink közül

kifejezetten e-könyveket tartalmaznak az ACLS Humanities, valamint az Oxford Scholarship Online (OSO), de szép számmal találunk e-könyvet ezekben az adatbázisokban is: Business SourceComplete, CIAO, OECD Taxation, Science Direct, Westlaw UK. Az adatbázisok (és minden más elektronikus forrás) IP-cím alapján használható, távolról is. Az adatbázisokban lévő e-könyvek fejezetenként letölthetők, lehet belőlük nyomtatni, nem sújtja őket a DRM, de kölcsönzést nem tesznek lehetővé.

2011-ben kezdődött el az e-könyvek egyedi beszerzése. Az igény a tanszékek részéről merült fel, illetve „kötelező olvasmány”-ként vásárolt a könyvtár e-könyveket három nagyobb szolgáltatótól: DawsonBooks, EBSCO (Netlibrary), illetve Proquest (Ebrary). Egyedileg megvett e-könyveink többségét korlátlan számú felhasználó használhatja egyidejűleg; de van néhány, melyet három felhasználó, illetve egy felhasználó használhat. Mindegyik IP-alapon férhető hozzá, kereshetők a ComprehensiveSearch-ben. A rendelést követően megkapjuk a MARC-rekordokat, ezek bekerülnek a katalógusba. Az e-könyvek használatának mérését a szolgáltatóktól kapott statisztika segíti. Lenne rá lehetőség, hogy ezeket az e-könyveket letöltsék maguknak a diákok (kikölcsönözzék), de akkor a kölcsönzés alatt a többi diák nem férne hozzá, így pont az az elv sérülne, hogy a kötelező irodalom mindig mindenki számára elérhető legyen.

Összességében közel 60 e-könyvet vásárolt eddig az intézmény e három szolgáltatótól és ezeket az elmúlt tanévben átlagosan 9-15 alkalommal használták. Ez igen szép mutató, de nem szabad arról elfeledkezni, hogy ezek mindegyike kurzushoz kötődő kötelező irodalom. Hátrányként említeném meg, hogy a könyvekből a lementhető oldalak száma és a nyomtatás mennyisége is limitált.

A két fő forráson kívül az elmúlt években beszereztünk még mintegy 50 Kindle-könyvet is. Ennek többsége könyvtárközi kölcsönzés keretében merült fel igényként, de nem aratott osztatlan sikert a felhasználók körében. Egyrészt, mert a hallgatók a saját Kindle-jükre szerették volna letölteni a könyvet, ez nem megengedett, s így a jegyzetelés sem megoldott. Másrészt a Kindle-készülékek lineáris olvasást tesznek lehetővé, nem látni egyszerre az adott oldalt és a könyv teljes struktúráját. A Kindle-könyvek valójában nem könyvtári célokat szolgálnak.^{50,51}

Üzleti kiadványok esetében megint másképp kellett eljárunk, mivel ezek egyik jól bevált szolgáltatóknál sem voltak hozzáférhetőek. A CEU Business School kurzusain tanulók a tananyagot a CourseSmart elnevezésű e-learning-felületen érik el, melyhez hozzáférési kódot kapnak a tandíj fejében. Az online felületen nemcsak a könyvhöz férnek hozzá, hanem kiegészítő anyagokhoz, példákhoz is. A beszerzésben a könyvtár nem játszik aktív szerepet, s ezek az e-könyvek csak a BS diákjai számára érhetőek el. Kölcsönzésre itt sem kerül sor, mivel a hozzáférési kóddal bármikor elérhetik e-könyveiket.

Jövőbeni terveink, hogy növeljük e-könyveink számát, valamint, hogy továbbra is tartjuk a megkezdett irányt: 24 órás hozzáférhetőséget biztosítunk, de nem kölcsönözzük e-könyveinket. E-könyveink számának bővítése érdekében 2014 februárjában bekapcsolódtunk a Knowledge Unlatched-projektbe. Induláskor közel 300 könyvtár csatlakozott a projekthez: együttesen veszünk meg kiadóktól e-könyveket, a kiadó által megszabott áron, s ezeket szabadon hozzáférhetővé tesszük az OAPEN-en keresztül.

A Goethe Intézet Könyvtára és a Francia Intézet Médiatára

Idehaza elsőként a *Goethe Intézet Könyvtára* indította el az e-könyvkölcsönzést 2011 szeptemberében.⁵² A szolgáltatást bárki igénybe veheti, aki állandó magyarországi lakcímmel rendelkezik és a Goethe Intézet könyvtárának regisztrált tagja. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy akkor is tudunk online e-könyvet kölcsönözni, ha a valós világban a lábunkat sem tettük be soha az intézeti könyvtárba; elég egy online regisztráció és utalás, hogy onnantól kölcsönözhesünk. A DiViBib kínálatából a Goethe Intézetek önállóan válogatnak az online szolgáltatásába; a kemény DRM-mel ellátott .epub formátumú könyvek mellett folyóiratok és AV-anyagok is kölcsönözhetőek; a dokumentumok többnyire egy felhasználósak.

A *Francia Intézet Médiatárának Digitális Könyvtárából* a NumiLog-on keresztül 2013 óta kölcsönözhetőek e-könyvek, a többi e-dokumentum (pl. folyóirat, film) stream módban használható. Az intézet a gyűjtőköréhez igazodva válogat a kínálatból, illetve hozzáférnek az anyaintézmény által előfizetett címekhez is.

Mindeközben hazánkban többszázezer e-könyv-olvasót használnak (egy nagyobb egyetemi könyvtár beiratkozott olvasóinak a száma), tabletek,

egyéb okoskészülékek beleszámításával ez a szám mára 2,5 millió feletti.⁵³ Az e-könyvesek könnyen megtalálható virtuális közösségekbe tömörülnek, gondolható, hogy nem elsősorban a birtoklás örömeért rendelkeznek ezzel az eszközzel – egyre inkább tartalmat keresnek – és találnak. Csakhogy vagy külföldön (pl. Amazonon), vagy a szürke-fekete zónában.

E-könyvtár

Felmerülhet, mégis, mire számítottunk? A könyvek jó ideje számítógéppel íródnak, távmunkában végzik a lektorálást/tördelést, a komplett könyvtári munkafolyamataink is évtizedek óta ILL-kel működnek – várható volt, hogy mindez nem szimpla gépesítés lesz. És vártuk is, hiszen a könyvtár 2.0 él (gondoljunk pl. a san antonio-i BiblioTech-re).

Az e-könyv, a „villanyon” olvasás sok nyelvi játékot hív életre⁵⁴, a cikk címe sem véletlen választás eredménye: meggyőződésünk, hogy ezentúl az olvasás az átvitt értelmén túl, konkrétan is felvillanyoz.

A könyvtárakat, sajnos, szokás az újabb és újabb dokumentumhordozók állományba kebelezése előtt/után átnevezni – holott a tartósnak kikiáltott hordozók (floppy, videofilm, CD, CD-ROM, DVD) sorra eltűnnek; így jobbnak látjuk csupán a nyelvi játékot a névvel.

DocBook könyvek

Az elmúlt dekád kampányszerűen bővelkedett az egyetemi közegben elérhető tankönyvfejlesztési pályázatokban (pl. a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal, DIGITÁLIS SZAKKÖNYV, DIGIT 2005; TÁMOP-4.1.2-08/1/A-2009-0046 Kelet-magyarországi Informatika Tananyag Tárház; TÁMOP-4.1.2.A/1-11/1-2011-0103 Gyires Béla Informatika Tananyag Tárház, TÁMOP-4.1.2.A/1-11/1-2011-0063 Sokprocesszoros rendszerek a mérnöki gyakorlatban).

Ezek közös jellemzője, hogy az eredménytermékeknek (azaz a könyveknek) DocBook XML formátumban kellett előállniuk.⁵⁵ A mi meglátásunk szerint ez remek és időszerű kezdeményezés volt, bár megjegyezhetjük, hogy ugyanúgy a DocBook XML 4.4 szerinti validitást kérni, azaz ennek a verzióknak megfelelően elkészíteni a könyvet 2005-ben és 2011-ben is, magyarázatra szorul. Ennek oka szerintünk az lehetett, hogy a pályázati eredmények

elérhetőségét szolgáltató apparátus (www.tankonyvtar.hu) az első pályázat ideje alatt ennek a változatnak a kezelésére készült fel, s nem tudott alkalmazkodni a folyamatos változásokhoz. A DocBook XML használatának ide vonatkozó aspektusa, hogy a főleg informatikai-tartalmi annotálásban erős jelölőnyelvi szövegnek számos transzformációja elérhető (például böngészhető HTML, nyomtatható PDF, MS Word DOC, e-könyv-olvasóra .epub vagy .mobi). Korábban az HTML transzformáció volt a normatív a Tankönyvtárban, ami adott esetben kívánni valót hagyott maga után, ennek egyik oka a megjelenítő transzformációk, megjelenítő szoftverek fejletlensége is volt. (A Java&XML könyv például előszavában említi, hogy az első hónapok után visszatértek a klasszikus LaTeX alapú lánchoz a saját könyvük készítésénél, pedig eredetileg elegánsan XML-lel és egy erre alapuló eszközlánccal akartak dolgozni. Természetesen van itt ellenpélda is, hiszen az O’rielly kiadó támogatja a DocBook formátumot, sőt a *DocBook 5.1*⁵⁶ még arra is jó precedens, hogy – igaz ritka esetekben, de ebben éppen – az informatikus is olvashat naprakész könyvet, hiszen a könyv maga a szabvány bemutatása).

Napjainkra már a forrás XML állományt és annak erőforrásait is közzéteszik a Tankönyvtárban, így elvben van lehetősége a hozzáértő érdeklődőnek, hogy a konverzióit a maga személyére szabja. Teszik ezt több esetben maguk a szerzők is, könyveik úgynevezett „szerzői kiadásában”, az e-könyv-olvasós tesztjeinket mi is ilyen kiadásokra alapoztuk, konkrétan a következő listába szedett könyvekre:⁵⁷

- *Párhuzamos programozás GNU/Linux környezetben*: SysV IPC, P-szálak, OpenMP^{58,59}
- *Paternalist of ProgrammersReloaded*: C, C++, Java, Python and AspectJCaseStudies⁶⁰
- *Programozó Paternalist újratöltve*: C, C++, Java, Python és AspectJ esettanulmányok⁶¹
- *Mesterséges intelligencia a gyakorlatban*: bevezetés a robotfoci programozásba⁶²
- *Mobil programozás*⁶³
- *Javát tanítok*⁶⁴
- *A Debreceni Egyetem programozói évkönyve [UDPROG]*⁶⁵

(A Tankönyvtárba való kikerülés sokszor éveket vesz igénybe, mivel azonban az elkészült könyveket a szerzők használják az egyetemi kurzusaikon, ezért pl. a TÁMOP-4.1.2-08/1/A-2009-0046 számú Kelet-magyarországi Informatika Tananyag Tárház projekt keretében készült tankönyvek „házon belüli” használatát elősegítő DEENKOPAC katalógusbeli rekordok is készültek.)

Az említett könyvek – saját terminológiájuk szerint – közösen egymás környezetét alkotják, s szerzői kiadásukat nem csupán a megjelenítésük igénye, hanem a folyamatos naprakészen tartásuk is indokolja.

Informatikai könyvek lévén ez alapvető fontosságú, sőt a szerzői kiadásokkal nem kizárólag egy szükséges API frissítéséhez tudjuk módosítani a példákat, hanem akár egy tárgyévfolym aktuális igényeihez is szabhatjuk az adott könyv mindenkor tartalmát. A nyers XML forrásokat nem tesszük közzé a jegyzetek környezetében (de ezek a Tankönyvtárban egyébként is elérhetők), hanem csak az xslproc-kal⁶⁶ generált HTML kimenetet, a többféle stílusban a dblex-szel⁶⁷ generált PDF illetve EPUB formátumokat. Az UDPROG könyv a legfrissebb DocBook tankönyvünk, ezzel végeztük a legtöbb kísérletet.

A Debreceni Egyetem programozói évkönyve

Ez a könyv sok mindenben eltér az említett környezetétől. Fontos, hogy ezt nem pályázati támogatásból, hanem önálló érdeklődésből készítjük, nem 4.4 formában, hanem a legaktuálisabb 5.1 szabványnak megfelelően. Magát a könyvet még a klasszikus könyv tagadásának is felfoghatjuk: nem egy vagy kevés szerző ír egy könyvet egy szélesebb közönségnek, hanem sok szerző (gyakorlatilag az aktuális évfolyam) tipikusan a szerzői körnél alig szélesebb közönségnek. A könyv tulajdonképpen egy feladatkiírás és megoldásgyűjtemény, amit évkönyvjellegű funkciókkal és a kurzusszervezési információkkal is ellátunk, hiszen ez a dokumentum az alapja a Debreceni Egyetem *Magasszintű programozási nyelvek* kurzusainak.⁶⁸ Funkcionális megközelítésben az évkönyvet a neki megfelelően fejlesztett szoftverek egyfajta indexének is felfoghatjuk. Ez a YouTube videó látványosan mutatja a könyvön történő valójában konkurens, a Git verziókezelő támogatta munkát.

Oktatási tapasztalatok

A szóban forgó környezetet és kiemelten az UDPROG könyvet egy DPS 800 és egy Kindle Paperwhite gépen teszteltük a Debreceni Egyetem *Magasszintű programozási nyelvek* kurzusai közben, illetve némely laboron és vizsgán. Ezek a kurzusok alapvető és bevezető, de „hardcore” programozás tárgyak. A mi előadásunkban alaptulajdonság, hogy bármit és bármikor lehet használni. Sőt, a vizsgázás elképzelhetetlen internetes és

programozásra is alkalmas (ezért legfőképpen Linuxos) számítógép használata nélkül.

Legfontosabb tapasztalatunk, hogy a tipikusan szekvenciális olvasású regényekhez képest az e-ink alapú könyvolvasó eszközök adta felhasználói élmény elvész. Ennek fő oka, hogy tankönyvszakkönyv lévén ezekben jellemző a gazdag kereszthivatkozás és az ezek menti (nem szekvenciális, hanem programozott sorrendű) olvasás. Bár a Kindle a .mobi állománnyal már képes követni a dokumentum belső hiperhivatkozásait, de az élmény elmarad mondjuk a PDF PC-n olvasott, a szóban forgó használhatóság tekintetében vett élményétől.

A környezet könyvei terjedelemben az .epub és a .mobi formákban a 300-600 oldal között mozognak, ezek kezelése a nehézkes tartalomjegyzék, keresésfunkciók mellett elég kétségbeesítő, már a felkészülési időszakban is, de a stressztől nem mentes vizsgakörnyezetben különösen.

Megoldásként az merülhet fel, hogy jóval kisebb egységeket érdemes célozatosan elektronikus könyvolvasóra kiadni, ilyen lehet például egy esszészerűen kidolgozott vizsgatétel.

Könyvtári szolgáltatás

Maguk az oktatási anyagok felkerülhetnek az oktatók honlapjára is – ahogy ez eddig történt az egyes anyagok esetében, ám az egyetemi szintű gyűjteményépítés hosszabb távú megoldásnak látszik, amiből a hallgatók maguk állíthatják össze az adott kurzushoz szükséges oktatási csomagjukat.

Érdemes gondolni nemcsak a letölthetőségre, hanem az streaming olvasás lehetőségének biztosítására is, mivel a hallgatók nem feltétlenül a könyvbeli jegyzetelést preferálják, illetve nem minden anyag igényel több órás folyamatos olvasást. Az online szolgáltatás a formátum- és eszköztöredettségét is enyhíti. (Az anyagok technikai és citációs használatának természetesen meg kell jelennie a könyvtári felhasználóképzésben.)

A vázolt szolgáltatás újdonsága egyrészt az oktatók munkájának segítése – az összeállítást/.epub-ra – .prc-re konvertálást/szolgáltatást a könyvtárosok végeznék; másrészt a hallgatók is könnyebben boldogulnak egy kész csomaggal, aminek az aktualitását a könyvtár garantálja. Harmadrészt, mivel a könyvtár a digitális írástudás elsajátításának helyszíne is, feladatunk az olvasókat megismertet-

ni mind az e-könyvolvasókkal, mind az olvasáshoz muníciót biztosító szabad gyűjteményekkel.

A szabadon elérhető kurzuscsoomagok előnye továbbá, hogy az egyetemi jegyzet intézményeken túlnyúló oktatástámogatási formája, valamint mintegy ingyenes egyetemi reklámja is az adott kurzusoknak, képzéseknek.

Összegzés

A klasszikus „Milyen könyvet vinnél magaddal egy lakatlan szigetre?” kérdést elavulttá tették az e-könyvolvasók (feltéve, ha maximum 2 hónaposra tervezzük az ott tartózkodást) – de a könyvet magát nem.

Az e-könyvolvasóknak köszönhetően új értelmet nyer a zsebkönyvtár is, hiszen ennek az eszköznek köszönhetően a könyvtárunk a zsebünkbe költözhet – ugyanakkor az adott könyvek, oktatási anyagok méretén nem kell változtatni, húzni – csupán élni a lehetőséggel. Mindeközben a könyvtár tervezi az oktatók és hallgatók munkáját egyaránt hatékonyan segítő oktatási gyűjtemények építését.

Jelenleg a hazai könyvtárak tömegesen szeretnék beszerezni és szolgáltatni az e-könyveket, ám a meglévő jogi, gazdasági (ÁFA⁶⁹) és kiadói környezetben elnagyolva két csoportot láthatunk:

- Ahol szeretnének, de még nincs/csak külföldi nagy gyűjtemény hálózati alapú szolgáltatása van (pl. CEU, vagy az épp tartó *Springer eBooks próbáhozáférése* és az EBSCO eBook Academic Collection Trial, induló Thieme tesztidőszak; az *ElsevierSciVerse* – a sokféleség szépséghibája, hogy nemcsak az e-könyv formátumok töredezettségét kell elszenvednünk, de a szolgáltatók/kiadóházak gyűjteményeihez is sokszor más-más reader szoftver kell.
- Ahol valóban van napi szintű e-könyv-kölcsönzés (ezekben az esetekben nem állami/önkormányzati fenntartású intézményekről beszélhetünk, amelyeknek többnyire az anyaintézménye egy vagy több külföldi szolgáltatóval áll szerződésben: pl. Goethe Intézet, Francia Intézet).

Meglátásunk szerint mind a közkönyvtárak (MANDA), mind az egyetemi könyvtárak (oktatástámogatás) a tartalomépítéssel áthidalhatják a meglévő problémák megoldásáig hátralévő időt, akár katalizálva is a folyamatot – mindeközben érdemes átgondolni a szolgáltatás modelljét is.

Irodalom, megjegyzések

- ¹ CARRIERE, Jean-Claude: Ne remélje, hogy meg szabadul a könyvektől. Budapest: Európa, 2010. p. 16.
- ² SEBESTYÉN György: A Gutenberg-galaxis és a digitális kultúra szintézise: az elektronikus könyvtár. <http://epa.oszk.hu/00400/00413/00001/11sgy.html> (2013.05.03.)
- ³ KERÉKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel: E-könyvészet: a digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest: ELTE BTK KII, 2013. p. 11–18.
- ⁴ TAPSCOTT, Don: *Digitális gyermekkor*. Budapest: Kossuth, 2001. p. 353–354.
- ⁵ V. ö. TAPSCOTT: i. m. p. 25–47.
- ⁶ V.ö. FEHÉR Péter – HORNYÁK Judit: 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás, avagy a Netgeneráció 2010 kutatás tapasztalatai. In: Ollé János (szerk.) III. Oktatás-Informatikai Konferencia. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2011. p. 101–109.
- ⁷ V. ö. MÉRŐ László: Az élő pénz. Budapest: Tericum, cop. 2004. p. 119–124.
- ⁸ MÉRŐ: i. m. p. 125.
- ⁹ V. ö. BARD, Alexander – SÖDERQUIST, Jan: *Netocracy*. Stockholm: 2002. p. 51–72.
- ¹⁰ SEBESTYÉN György: Légy az információs társadalom polgára! Budapest: ELTE Eötvös, 2002. p. 179.
- ¹¹ pl. MEK, EPA
- ¹² pl. DIA
- ¹³ pl. DEA, CEU AcademicArchive, Contenta, Corvinus Kutatások, MIDRA – Miskolci Egyetem Digitális Raktár és Adattár
- ¹⁴ Nagyon ötletes és frappáns például a Békés Megyei Könyvár Matriks-ra hajazó bemutatófilmje: <http://www.youtube.com/watch?v=U1AW3V9ZqMg>
- ¹⁵ BCE Központi Könyvtár, DEENK Társadalomtudományi Könyvtár
- ¹⁶ BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Erika: Virtuális könyvtáros segítheti majd a kutatókat kéziratuk beküldésében a Debreceni Egyetemen. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5431&is_sue_id=522 [2011.12.30.]
- ¹⁷ RobÉMI chatbot <http://robemi.lib.unideb.hu/robemi-chatbot>
- ¹⁸ OSZK <http://twitter.com/nemzetikonyvtar>
- ¹⁹ DEENKLib <http://www.facebook.com/apps/application.php?id=182116125165577>
- ²⁰ Minerva MTAK <https://www.youtube.com/user/mtakminerva>, Deenkponthu <https://www.youtube.com/user/deenkponthu>

- 21 Digitális kompetencia
<http://ikt.sulinet.hu/?p=taneszkozok&PHPSESSID=33f08055a57bae95a9380479aa4739c5> [2012.06.20.]
- 22 McAULEY, Alexander - STEWART, Bonnie – SIEMENS, George and CORMIER, Dave: *The MOOC model for digital practice*.
https://oerknowledgecloud.org/sites/oerknowledgecloud.org/files/MOOC_Final_0.pdf [2014.05.20.]
- 23 FEHÉR Péter: *Az online learning újjászületése? (MOOC-kurzusok a felsőoktatásban)*
https://videotorium.hu/hu/recordings/details/6801,Az_online_learning_ujjaszuletese_MOOC-kurzusok_a_felsőoktatásban_ [2014.05.20.]
- 24 IFLA Principles for Library eLending.
<http://www.ifla.org/node/7418> [2013.12.28.]
- 25 MERKOSKI, Jason: *Burning the page: the ebook revolution and the future of reading*. Naperville: Sourcebooks, 2013. [Kindle ed.] Loc. 2112
- 26 BÁTFAI Erika: *Az olvasás felvillanyoz. -a-könyvtarak-e-könyves-lehetosegei-tapasztalatai*
http://prezi.com/rh4gxzfuq_x7/az-olvasas-felvillanyoz-a-konyvtarak-e-konyves-lehetosegei-tapasztalatai
- 27 E-Reading rises as device ownership jumps.
http://www.pewinternet.org/files/old-media//Files/Reports/2014/PIP_E-reading_011614.pdf [2014.02.05.]
- 28 SHELBURNE, Wendy Allen: *E-book usage in an academic library: User attitudes and behaviors*. In *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services Volume 33, Issues 2–3, 2009*. p. 59–72.
- 29 pl. Kindle készülékek zöme, a DX és a Fire kivételével; Sony PRS 6xx, PRS T1; Koobe Classic+, Touch!, Be Free; ONYX BOOX 60, x60; DPS E800; Icarus Go, Sense
- 30 pl. *CompLex, ekonyv.hu* – a Bookline.hu Nyrt. és a Líra Könyv Zrt. közös leányvállalata, *Fapadoskönyv Kiadó, multimédiapláza.com* – Kossuth Kiadó, *Typotex*
- 31 pl. *AdamoBooks, interkonyv.hu* – szakkönyvek, jegyzetek, *polc.hu, Shopline*
- 32 pl. *KlimoTheca*, ami a *Digitáliában* reinkarnálódik
- 33 HENKE, Harold: *The global impact of ebooks on e-publishing*. In *Proceedings of the 19th annual international conference on Computer documentation (SIGDOC '01)*. New York: ACM, 2001. p. 172–180.
- 34 SENKEI-KIS Zoltán: *Internetes szerzői jogvédelem, és annak könyvtári vonatkozásai*. [disszertáció] Budapest: ELTE, 2009.
- 35 TELEK Eszter: *LexInformatica, lexLicentia. Alternatív szerzői jog?* In. *Infokommunikációs és jog*. 2011/5. sz. p. 169–175.
- 36 DRÓTOS László: *E-könyvek DRM védelme*.
<http://mek.oszk.hu/~mekdl/e-book/drm.html> [2012. 01. 05.]
- 37 ZICKUHR, Kathryn [et. al.]: *Libraries, patrons, and e-books*.
<http://libraries.pewinternet.org/2012/06/22/libraries-patrons-and-e-books/> [2012.06.26.]
- 38 E-könyves infótár „felmérés”
<http://ki.oszk.hu/ekonyvek/tag/felmeres/> [2013. 09. 03.]
- 39 Térítésért is kölcsönöznénk e-dokumentumokat -- mutatta ki az OSZK Projektirodája
http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=teritesert_is_kolcsonoznenk_e-dokumentumokat--mutatta_ki_az_oszk_projektirodaja [2014.04.18.]
- 40 Harry Potter ebooks coming to public libraries through OverDrive.
<http://www.publiclibraries.com/blog/harry-potter-ebooks-coming-to-public-libraries-through-overdrive> [2012. 02. 28.]
- 41 DRÓTOS László: *Kindle e-könyvolvasók kölcsönzése a Texas A&M University könyvtárában*.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5327&is_sue_id=516
KEREKES Pál: *Az elektronikus könyvek kölcsönzésének problémái: szövegbérlet-, textlízing-konstrukciók megjelenése*.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5496&is_sue_id=526
- 42 vö. KERÉKES Pál: *e-book kalauz*. Budapest: Kosuth, 2011. p. 150–155.
- 43 *Fury Over 'Stupid' Restrictions To Library Ebook Loans*.
<http://www.guardian.co.uk/books/2011/mar/01/restrictions-library-ebook-loans> [2011.12.30.]
- 44 <https://www.youtube.com/watch?v=BwV5UZMod3E>
- 45 *E-book olvasó kölcsönzése kezdődött a könyvtárban!*
<http://193.6.240.222/konyvtar/?page=eszkoezhasznalat#E-book%20olvas%C3%B3> [2014.01.16.]
- 46 *Kindle e-könyv-olvasó kölcsönzése*.
http://hu.wiki.lib.unideb.hu/index.php/Kindle_ek%C3%B6nyv-olvas%C3%B3_k%C3%B6lcs%C3%A9se#1_k.C3.B6nz.C3.A9si_politika [2014. 04. 17.]
- 47 RACSKO Réka: *Kísérlet az e-papír eszközök bevezetésére*.
http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/kiserlet_az_epapir_eszkozok_bevezetesere [2014.02.01.]
- 48 DANCS Szabolcs: *ELDORADO, végállomás*.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5876&is_sue_id=556 [2014.04.17.]
- 49 AMBERG Eszter: *Az ELDORADO-projekt szerzői jogi aspektusai*.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?sid=a2c3a13ab71a7f8ea254222eb27e7cc6&id=5877&issue_id=556 [2014.04.17.]
- 50 GOODWIN, Susan – SHURTZ, Suzanne – GONZALEZ, Adriana – CLARK, Dennis: *Assessing*

- an e-reader lending program: from pilot to main-stream service.
<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0024-2535&volume=61&issue=1&articleid=17009937&show=html&PHPSESSID=0f3qsav9f90t5o2st7s0cu> [2014.03.10.]
- ⁵¹ Amazon's Kindle Swindle.
<http://www.defectivebydesign.org/amazon-kindle-swindle> [2014.03.10.]
- ⁵² Onleihe e-kölcsönzés.
http://www.goethe.de/ins/hu/bud/kul/bib/onl/huindex.htm?wt_sc=budapest_e-kolcsonzes [2014.02.06.]
- ⁵³ eNET – TELECOM: Már okostelefon-felhasználó a magyar lakosság több mint ¼-e.
<http://www.enet.hu/hirek/mar-okostelefon-felhasznalo-a-magyar-lakossag-tobb-mint-%C2%BC-e/?lang=hu> [2014.05.20.]
- ⁵⁴ pl. „Adj esélyt a fáknak, olvass villanyon!”
<http://ekonyvolvaso.blog.hu/>
 „Egy történet történet marad, akár halott fák, akár izzó kristályok adják tovább.”
 „e-könyv e-vangelista”
- ⁵⁵ MARKÓJA Szilárd: A Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár és a DocBook XML leíró nyelv.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00055/markoja.html> [2014. 05.21.]
- ⁵⁶ WALSH, Norman: DocBook 5.1: the definitive guide.
<http://docbook.org/tdg51/en/html/docbook.html> [2014. 05. 20.]
- ⁵⁷ McLaughlin, Brett - Edelson, Justin: Java & XML. Beijing ; Sebastopol, CA : O'Reilly, 2006. p. 5-12.
<http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/konyvek>
- ⁵⁸ <http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/konyvek>
- ⁵⁹ NAGY Benedek – BATTYÁNYI Péter – BÁTFAI Norbert – GÁL Zoltán – HERENDI Tamás – KOVÁCS György: New Textbooks on Parallel Architectures, Algorithms and Programming. (megjelenés alatt: <http://icai.ektf.hu/?p=timetable>)
- ⁶⁰ BÁTFAI Norbert: Paternoster of Programmers Reloaded.
<http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/konyvek>(.epub, html, .pdf)
- ⁶¹ BÁTFAI Norbert: ProgramozóPáternoszterújrátolva.
<http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/konyvek/PROP> (.epub, html, .pdf)
- ⁶² BÁTFAI Norbert: Mesterséges intelligencia a gyakorlatban: bevezetés a robotfoci programozásba.
http://www.inf.unideb.hu/kmitt/konvkmitt/mesterseges_intelligencia_gyakorlatban_robotfoci (.epub, .html, .pdf)
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0046_mesterseges_intelligencia_gyakorlatban_robotfoci/adatok.html (.epub, .docx, .pdf)
- ⁶³ BÁTFAI Norbert: Mobil programozás.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0046_mobil_programozas/adatok.html (.epub, .docx, .pdf)

- ⁶⁴ BÁTFAI Norbert – JUHÁSZ István: Jávát tanítok.
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/javat-tanitok-javat/adatok.html> (.epub, .docx, .pdf)
- ⁶⁵ BÁTFAI Norbert [et. al.]: A Debreceni Egyetem programozói évkönyve. [UDPROG]
<http://sourceforge.net/projects/udprog> (.epub, .mobi, .pdf)
- ⁶⁶ xlsproc <http://xmlsoft.org/XSLT/xsltproc2.html> (2014. 05.24.)
- ⁶⁷ dblatex <http://dblatex.sourceforge.net> (2014. 05.24.)
- ⁶⁸ http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/sillabuszok/2014/Prog1_BN_2014.pdf
- ⁶⁹ A várakozásokkal ellentétben 2015. jan. 1-jétől az e-könyvek sajnos változatlanul nem kerülnek át a könyvek ÁFA körébe, a célország törvényei lesznek az irányadók.
<http://www.taxand.com/taxands-take/media/2015-eu-vat-changes-update-ready-install>

Beérkezett: 2014. VII. 4-én.

	<p>Bártfai Erika a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában a Társadalomtudományi Könyvtár könyvtárosa. E-mail: ebartfai@lib.unideb.hu</p>
--	---

	<p>Bártfai Norbert a Debreceni Egyetem Informatikai Karának Információ Technológia Tanszékén adjunktus. E-mail: bartfai.norbert@inf.unideb.hu</p>
---	---

	<p>Kőrösi Krisztina a CEU Library könyvtárosa. E-mail: korosik@ceu.hu</p>
---	--

Köszönetnyilvánítás

A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Az Europeana Inside és magyar megvalósítása

A 2008-ban újtára indult Europeana projekt kitűzött célja, hogy az Európai Unió tagállamainak digitális örökségét egy közös portálba fogja össze, melyet aztán az internethasználók széles köre számára tesz elérhetővé. A projekt indulása óta több ezer kulturális intézmény járult hozzá a portálban elérhető tartalmakhoz, nagy, nemzetközileg is elismert intézményektől kicsi regionális gyűjteményekig. Mivel a tematikus aggregátorok felépítésekor számos olyan technikai és szervezési probléma merült fel, amelyek az aggregáció emberi erőforrásigényéből adódtak, felmerült az igény a nagyobb mértékű integrációra és automatizálásra. Ennek eredményeképp született meg az Europeana Inside projekt, mely az integrált közgyűjteményi rendszerek szállítóit kíséri meg bevonni az Europeana építésébe. A projekt fő célja egy közös, nyílt forráskódú alapokon nyugvó szoftverkomponens, az ún. Europeana Connection Kit (ECK) kifejlesztése, mely lehetővé teszi a jelenlegi és jövőbeli integrált rendszerek szorosabb integrációját az Europeana hálózatába, így nagyobb fokú automatizálást téve lehetővé.

A Monguz Kft. technikai partnerként vesz részt a projektben, önálló szoftverszállítóként, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) és a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) partnereként. Fő célunk, hogy megvalósítsuk a Qulto integrált közgyűjteményi rendszer magját képező HunTéka motor és az ECK szoros integrációját. Ez lehetővé teszi a rendszert használó kulturális intézmények bekapcsolását az Europeana rendszerébe minimális emberi erőforrásigénnyel. A HunTéka/Qulto és az ECK integrációján kívül cégünk több ECK-modul fejlesztésében is részt vesz. Kutatás-fejlesztési csapatunk vezeti a rekordok előnézetéért felelős ún. Preview Modul fejlesztését, a szlovén *Semantika* és a brit *Knowledge Integration* közreműködésével. A Semantika-val együtt fejlesztjük a rekordok érvényesítését végző Validation Modult, valamint a Semantika által fejlesztett perzisztens azonosító generáló modul (PID Generation) validációjában veszünk részt. A HunTéka és az ECK integrációjának fontos lépése a LIDO adatsere-formátum támogatása HunTékában, melyet a PIM-mel és az MNM-mel együtt fejlesztünk. Az adatfeltöltés lényeges eleme az adatok feltöltésre való előkészítése. Ez a munka csak megfelelő szabványos eszközökkel fejlesztett és szabványos belső formátumot használó nyilvántartó rendszerekkel lehetséges. Ezért az MNM a PIM példáját követve a feltöltés érdekében a HunTéka nyilvántartó rendszerbe tölti be a projekt keretében az adatait. Tekintettel arra, hogy a HunTéka adatszerkezete a PIM-ben a feltöltési projektek keretében már bevált, itt nehéz-

séget az MNM eredeti rendszerének viszonylag gyorsan megtörténő migrációja jelentette. Legfontosabb kihívásként jelentkezett, hogy Magyarország legnagyobb számítógépes múzeumi adatbázisáról van szó. Jelentős nehézséget jelentett az MNM mostani rendszerének a Munyírnak a MARC, illetve a CIDOC CRM logikától eltérő adattárolási filozófiája, különös tekintettel a besorolási rekord fogalmának hiányára. Mindemellett a rendszer nem rendelkezett abszolút rekordazonosítókkal, leszámítva persze a leltári tételobjektumokat. Külön nehézséget jelentett a felhasználó által való meződefiniálás lehetősége. Ez utóbbi funkció használata, mivel a múzeumi adatbázisban gyűjteményenként valójában független rendszerek léteztek, igen sok nehezen besorolható adattípus eredményezett. A mostani adattáttöltést egészíti ki a korábbi DATAESE-MUNYIR migráció visszamenőleges javítása, valamint a képfájlok elhelyezése, migrációja, szolgáltatása és karbantartása is.

Az Europeana Inside projekt

A projekt célja, a jelenleginél több kulturális intézmény bevonása az Europeana hálózatába. A projekt 26 szervezet bevonásával zajlik, 960 000 új rekordot remélnék tőle a projekt 2012. április – 2014. szeptember között zajló időtartama alatt. Fontos a korábbinál szorosabb integráció egy, az Europeana infrastruktúrájához kapcsolódó platform kiépítésével. A közös szoftverkomponens az *Europeana Connection Kit* (ECK), ezt egészítik ki a

rendszer egyéb elemei, melyekkel megvalósul az ECK és az integrált közgyűjteményi rendszerek (ICMS) integrációja. A komponensek kialakításánál alapvető elv a moduláris felépítés, a platformok közötti kommunikáció támogatása. A rendszer elemei:

- ECK Core,
- ECK Persistence,
- ECK Validation,
- ECK PID Generation,
- ECK Preview.

A rendszert bemutató vázlatos ábra mutatja az egyes komponensek helyét és szerepét (1. ábra).

A rendszer elemeinek bemutatása

ECK Core

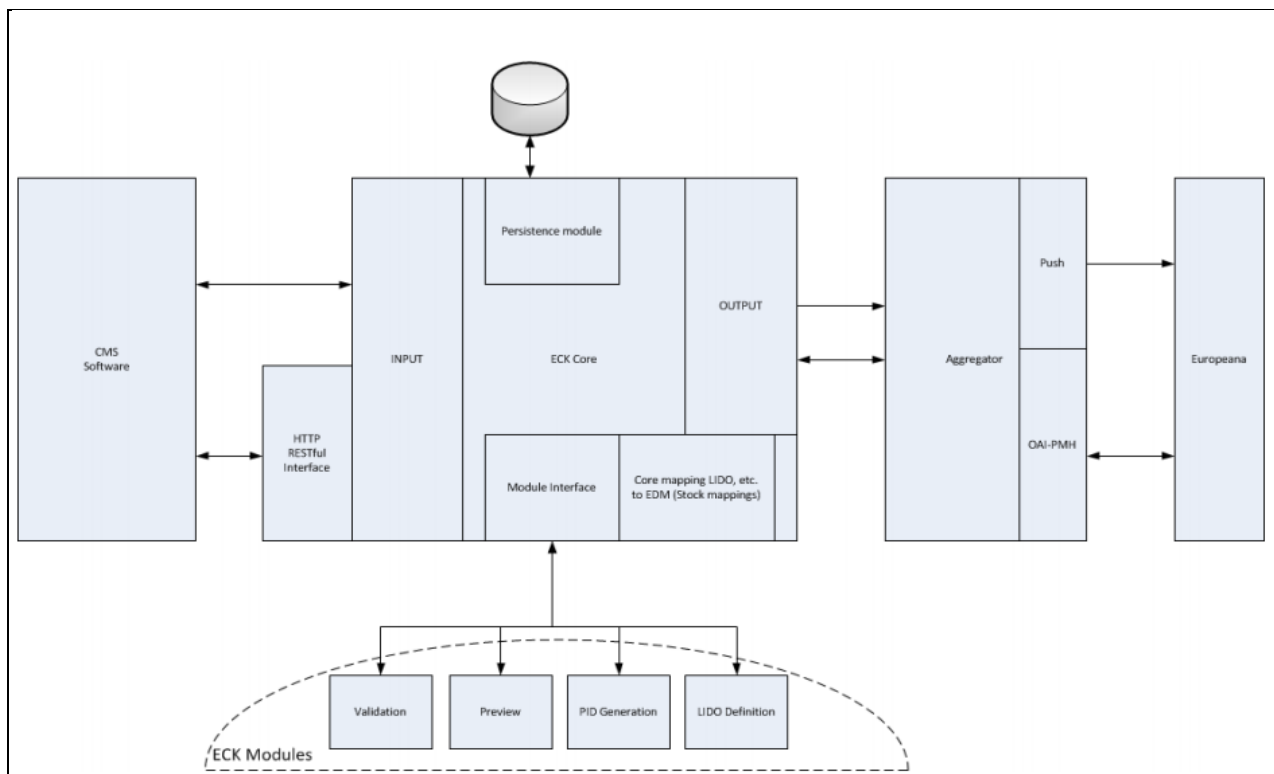
Az ECK központi komponense, a brit Knowledge Integration Ltd. fejleszti. Ez az elem biztosítja a kapcsolatot a projektben részt vevő intézmények integrált közgyűjteményi informatikai rendszereivel. Ez végzi a rekordok feltöltését, módosítását, törlését, illetve a rekordok állapotának lekérdezését.

ECK Persistence

Ez a tároló modul az ECK működési adataihoz. Backend preferenciától, tehát a háttérelemek igényeitől függően, több megvalósítás készül. A referenciaimplementációt a brit Knowledge Integration Ltd. fejleszti.

ECK Validation

Ez a komponens végzi a feltöltött rekordok validációját, vagyis a tárolás megjelenítés és keresés szempontjából való szakmai és műszaki ellenőrzését. A formátum ellenőrzése XSD séma alapján történik, a formátum lehet LIDO v1.0 illetve később MARC21 és EAD. Feladatai, a digitális objektumok létének ellenőrzése, és egyéb szintaktikus ellenőrzések (pl. URI mezők tartalma). A validációs eljárás tetszés szerint bővíthető, két egymástól független implementáció is készül, a magyar Monguz Kft. illetve a szlovén Semantika d.o.o. közreműködésével. Előbbi Java/REST, az utóbbi NET/SOAP alapon.

1. ábra A rendszer komponenseinek helye és szerepe

ECK PID Generation

E modul feladata a feltöltött rekordok perzisztens (állandó érvényű) azonosítóval történő ellátása. Az azonosítók szintjei: CMS ID, ECK ID, Europeana ID. Ezt is a szlovén Semantika d.o.o. fejleszti.

ECK Preview

A feltöltött rekordról előnézetet generál, így teszi lehetővé, hogy a felhasználó ellenőrizhesse, hogy hogyan fog kinézni az Europeana rekordja az Europeana portálon. Bemenet: EDM (Europeana Data Model) rekord. Kimenet: HTML vagy ZIP formában. Ezt a hazai Monguz Kft fejleszti.

Az Europeana Inside – itthon

Adatszolgáltatóként három jelentős hazai múzeum vesz részt a projektben, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum melynek múzeumi integrált rendszereként a Monguz Kft. által fejlesztett és forgalmazott HunTéka-M (egyre jobban elterjedő külföldön ismert nevén Qulto Museums) szolgál, illetve a Szépművészeti Múzeum mely a Gallery Systems Ltd. által fejlesztett és forgalmazott TMS rendszert használja múzeumi rendszerként. E múzeumi rendszerekben tárolt adatokkal vesznek részt az intézmények az Europeana projektben. Sokféle közgyűjteményi rendszer van használatban az említett intézményekben. Például valamennyi projektrésztvevő intézmény, illetve a Szépművészeti Múzeumba az utóbbi időbe integrált Nemzeti Galéria, illetve a Hopp Ferenc Kelet Ázsiai Művészeti Múzeum is a múzeum könyvtáraiban mindenütt a Huntéka könyvtári rendszert használja. A Nemzeti Galéria múzeumi nyilvántartási célokra pedig változatlanul a MuseumPlus német svájci fejlesztésű múzeumi rendszert alkalmazza.

Jelen sorok szerzői a Monguz Kft. munkatársai lévén az ECK – HunTéka integráció műszaki és szakmai feladatairól fognak beszámolni. Itt is külön figyelmet fogunk szentelni a Magyar Nemzeti Múzeumban folytatott tevékenységnek. A Petőfi Irodalmi Múzeum korábban már részt vett az Europeana egy korábbi tevékenységében, az Athena projektben. Így itt sokkal kevesebb új módszertani, műszaki és szakmai kérdés adódott. Az Athena kapcsán felmerült kérdésekről pedig annak idején, konferenciákon és cikkekben már be is számoltunk.

Gyakorlati feladatok

Rekordok egyenkénti vagy csoportos leválogatása és megjelölése, továbbítása az ECK-nak, ECK-kompatibilis export formátum elkészítése, mely könyvtárak esetében MARC21 múzeumok esetében LIDO formátum kell, hogy legyen. A megvalósítás a Magyar Nemzeti Múzeumban egy sikeres pályázat következtében indulhatott el, melynek során mind tartalmi, mind formai követelményeknek meg kellett felelni. Itt is igaz volt az ismert film jelmondata: „A méret a lényeg”. Mind az adatbázis kezelésénél, mind a bevetett eszközöknél döntő szerepe volt annak, hogy hatalmas tömegű, emberi szemmel és figyelemmel áttekinthetetlen és kezelhetetlen mennyiségű információval kellett foglalkozni.

Az alkalmazott eszközök, a Huntéka, a Jadox és az ECK voltak. A Huntéka mint integrált múzeumi nyilvántartó rendszer a metaadatok felviteléért, tárolásáért, szolgáltatásáért volt felelős. A Jadox a teljes tartalmak (ez esetben döntően képek) tárolását, őrzését, szolgáltatását végzi. Az ECK vezérli a kapcsolatot az Europeana felől, a metaadatokat a Huntékából és egy a Huntéka Jadox integrációt biztosító modul segítségével a képekről szóló információt a Jadoxból véve. Fontos, hogy csak a metaadatok és a bélyegképek kerülnek feltöltésre az Europeana adatbázisba. A teljes tartalmak a szolgáltatónál maradnak, és annak kell őket egy nyilvános webes megjelenítő felületen szolgáltatnia, beleértve a megjelenítési képeket is.

Jelentősen bonyolítja a helyzetet az, hogy a két alapösszetevő, a Huntéka és a Jadox egyéb célokat is szolgál a Nemzeti Múzeumban. A Huntéka auditált múzeumi nyilvántartó rendszerként a múzeum elektronikus leltárkönyve és integrált adat-szolgáltató szakirodalmi információkereső rendszere. Erre a jövőben a múzeum webes keresője és az egyes múzeumi informatikai megoldások is épülhetnek. A tervek szerint az egész múzeum valamennyi gyűjteményét ki kell majd szolgáltatnia. A Jadox dokumentumtárként is működik, a nem nyilvános múzeumi leltári tárgyakról szóló esetleges teljes tartalmakat, képeket is őrzi és tárolja. Ezen felül a nyilvánosságnak szánt tételekről is tárolhat és belső használatra szolgáltatathat munkacélból készült felvételeket. Az Europeanás és a belső múzeumi feladatoknak tehát egyszerre kell megfelelnie. A korábbi gyakorlatnak és a múzeumi elveknek megfelelően, az integráció elve szembekerül a szegregáció szellemével. Ez azt jelenti, hogy a keresés és a megjelenítés során mind a külső

mind a belső felhasználók az egész múzeum összes gyűjteményét és a metaadatok készítését, valamint a későbbi keresést támogató háttérállományokat együtt látják. A feltárás során azonban ugyanezen háttérállományoknak (könyvtárosi kifejezéssel besorolási és szótáradatoknak, múzeumi kifejezéssel tárgyszólistáknak) már elkülönítve kell látszódnuk. Nem is beszélve arról, hogy roppant összetett jogosultsági rendszer vezérli a különféle gyűjteményekbe és háttérállományokba való mentési lehetőséget. Különös figyelmet kell fordítani az érzékeny adatokra, melyeknek nemhogy a módosítása, de még a megtekintése is szigorú szabályok szerint működő jogosultsági rendszer alapján történhet csak meg.

A munka előkészítésének legfontosabb eleme a metaadatoknak az Europeana feltöltésre való felkészítése volt. A leltári tételek jó része már számítógépes rendszerben korábban felvitelre került, az adatmigrációt idegen logikái világból kellett végrehajtani. A korábbi nyilvántartások a Muniyir nevű, már auditált múzeumi rendszerben, a Dataease nevű ugyancsak múzeumi nyilvántartó rendszerben, illetve Excel táblázatban készültek. A korábbi rendszerek az integrált nyilvántartó, és integrált keresési lehetőségeket biztosító korszerű felületekkel szembeni fő különbségeként az alábbi tényezők adódtak: a felhasználó által definiált mezők sokasága, a rendszer által alapból felkínált mezők nem szabványos azonosítása, a gyűjteményenként különböző háttérállományok, a speciális adattartalmak, (pl. régészeti adatok) nagyszámú jelenléte. Mindezek együtt még azzal is, hogy sokféle rendszerből és általában nem ellenőrzött formában kerültek be az adatok az adatmigrációba, azt eredményezték, hogy az eredeti forrásrendszerek sokféle mezőinek a Huntéka MARC alapú megszerkeztetésének való megfeleltetésen túl jelentős adattisztításra volt szükség. Ennek során mind tartalmi mind formai ellenőrzésen átestek az egyes adattartalmak, és létrejöttek a szabványos besorolási állományok, illetve megvalósult a különféle szótárak feltöltése is. A besorolásnál gondot jelentett a besorolási adatok forrásrendszerben való abszolút azonosítójának hiánya. Nagy gondal kellett egységesíteni és idővel a gyűjteményenkénti szűrés megvalósítása miatt besorolási adattá alakítani a nyilvántartási adatok közül a kor és a megnevezés mezőket. A felöltési munka második lépése az előkészítés volt, ez érintette a tartalmakat is, tehát annak meghatározását, hogy mely adatmezők kerülhetnek feltöltésre az Europeana-ba. Itt a múzeumban sikerült egységes, valamennyi gyűjteményre érvényes álláspontra jutni.

Ezután következett a képfájlok összegyűjtése, a tárolási és őrzési koncepció kidolgozása, a szolgáltatási szintek meghatározása, a jogosultsági rendszerrel és az adatvédelemmel kapcsolatos döntések meghozatala. A metaadatok a Huntékába kerültek. Itt kellett még egyszer ellenőrizni és leválogatni azokat, amelyek az Europeana-ba feltöltésre kerülnek, a képek pedig egyenesen a Jadoxba kerültek betöltésre. A Huntéka – Jadox integráció során a Jadoxba töltött fájlok nevében egy szigorú konvenció által meghatározottan jelen lévő gyűjteménykód és leltári szám, illetve a Huntéka nyilvántartási rekordban rögzített gyűjteménykód és leltári szám alapján kellett az integráló programnak a metaadatokat és a képfájlokat összepárosítani. Itt nagy kockázatot jelentett az emberi tényező: a sok gépelés miatt a gépelési hibák, illetve a gyűjteménykódok meghatározása során a nem teljesen azonos elnevezések jelenléte. Szerencsére a múzeum munkatársai igen kevés hibával dolgoztak, még a legtöbb gondot a képek fájlneveinél való hibás leltári szám megadás jelentette.

A feltöltés megvalósítása során hátra volt még a LIDO – Huntéka megfeleltetés, ennek során a Huntéka MARC mezőket a LIDO mezőknek kellett megfeleltetni. A LIDO és a MARC filozófiája jelentősen különbözik, különösen mivel a LIDO folyamatszempléletű adatmodellt képvisel, szemben a MARC statikusabb modelljével. A Huntéka múzeumi MARC formátuma azonban már úgy lett megtervezve, hogy a LIDO alapjául szolgáló CIDOC CRM ajánlás rendszert vettük alapul. Így a konverzió minőségi, adatértelmezési problémák nem adódtak, a LIDO-t megjelenítő XML címkéket kellett csak megfeleltetni a MARC tageknek.

Fontos feladat volt ezután a képtömeg elhelyezése, ellenőrzése, és a rendelkezésre bocsátás megszervezése. A képek elhelyezését, és a Jadox Huntéka integrációt követte a feltöltésre szánt rekordok leválogatása. Ennek szempontjai gyűjteményenként mások voltak. A szerzői jogi védelem alá eső fényképek és képek például nem kerülhettek feltöltésre. A zárolt, illetve a leírás befejezésére váró rekordokat is ki kellett venni a feltöltésből, és persze alapkövetelmény volt, hogy a múzeumi nyilvántartási rekordhoz tartozzon kép, melyet a Jadox szolgáltatni tud. A Jadox Huntéka integráció keretében a Jadoxba is átkerült a metaadatok mezőinek egy meghatározott csoportja. A még a Huntékában, illetve a korábbi rendszerekben rögzített, és a Huntékába migrált képállományt is át kell tölteni Jadoxba. Így vált lehetővé az Europeana számára a képek szolgáltatása. Az ellenőrzést

szolgált a lehetőség megteremtése arra, hogy a Huntékába a rekordot LIDO formátumban meg lehessen tekinteni. Az Europeana előnézet (preview) biztosítását is meg kellett oldani. Emellett meg kellett oldani a képnek a Huntéka felületen való megtekintését akkor is, ha maga a kép csak a Jadoxban volt jelen. A Huntékában ekkor csak egy Jadoxra mutató link jelezte a kép létét és helyét. Biztosítani kellett a Huntékából a közvetlen átlépést a Jadoxban tárolt rekordra. Itt a Jadox saját megjelenítő felületén lehetett megnézni a képet és az ahhoz tartozó metaadatokat, abban a formában, ahogyan majd az Europeana felhasználói is látni fogják a rekordot. Ez úgy lesz elérhető, ha a kép megtekintése céljából az Europeana megjelenítő felületéről átlépnek a múzeum saját webes Jadox felületére. Fontos feladatot jelentett emellett az adattartalom szűrése, az adatvédelem biztosítása, a sokféle előnézet is részben arra szolgált, hogy ellenőrizni lehessen, valóban csak a kívánt adatok jutnak ki a nyilvános webes felületekre.

A tényleges feltöltés operatív munka elemei

A feltöltésnek LIDO formátumban kellett megtörténnie, ehhez LIDO – Huntéka mezőmegfeleltetésnek kellett elkészülnie, ezt a múzeum munkatársai végezték. Szerencsére, a Huntéka által az egész múzeum valamennyi gyűjteménye számára kialakított egységes adatszerkezet biztosította, hogy nem kellett gyűjteményenként külön megfeleltetést készíteni. Elég volt csak egy közöset, az egész múzeum számára. A feltöltésnek két módja van. Az egyik, hogy az aggregációs program egy OAI aratást futtat, és megadott helyekről összegyűjti a feltöltendő anyagot, inicializálás utáni feltöltéseknél a változásokat (új, törölt, módosított). A másik mód a SWORD protokoll bevezetésével az lesz, hogy az illető protokollban megírt feltöltő alkalmazás megfelelő időközönként a tagmúzeum oldaláról figyelve az adatbázis változásait, aktívan összegyűjti és felküldi az előző alkalom óta történt változásokat (új rekord létrehozása, meglévő törlése, vagy módosítása) és továbbítja az aggregátor programnak, az pedig az Europeanának. A törlés itt – múzeumi rendszer lévén – alapvetően nem a nyilvántartásból való kivonást jelent, hanem az Europeanába való felküldési szándék visszavonását. Ez a lépés az Europeana számára törlést jelent. Ha később a rekordot mégis fel akarják küldeni, a felküldést újra el kell végezni. A rendszer kezdeti stádiumban külön Huntéka alkalmazásban fut, az éles üzemből a feltöltő program az élesre kapcsolva fog futni.

Az aggregáló program szerepe

Az Europeana nem tart kapcsolatot külön-külön a tagországok múzeumaival, hanem nemzeti aggregátorokra bízta az adatok begyűjtését és azok továbbítását. Hazánkban a nemzeti aggregációs feladatot a múzeumok felé a Magyar Nemzeti Múzeum látja el, és a munkával annak egyik osztálya az OMIK foglalkozik. Az aggregációs feladatokat ellátó rendszer szállítására a lehetőséget ugyancsak a Monguz Kft. nyerte el. Erre a célra egy Huntéka múzeumi rendszert bocsátunk a múzeum rendelkezésére, mely a múzeum saját nyilvántartási rendszerétől függetlenül üzemel. Az *Aggregáló program* egy, az erre a célra a múzeum szerverére telepített, külön Huntékán fut. A feltöltő onnan fog üzemelni, a részt vevő múzeumi adatbázisok pedig Huntéka – Huntéka kapcsolatban lesznek. Ha olyan múzeum kapcsolódik be a feltöltési munkába, amely nem Huntékát használt múzeumi nyilvántartásra és adatszolgáltatásra, akkor vagy egy OAI szervert kell illeszteni a feltöltő intézmény rendszeréhez, vagy a SWORD protokollal kell készíteni egy alkalmazást, hogy a feltöltést el tudja majd végezni. Az OAI eszközzel végzett harvesztálásnak (aratásnak) tehát alternatívája a SWORD protokoll, ez a könyvtári világban ismert MOKKA projekt logikája szerint működik majd. A feltöltő oldalról aktiválódik a program amely e protokoll szerint adatokat szolgáltat a célintézménynek (aggregátornak, vagy az aggregátorprogram esetében, magának az Europeanának). A feltöltött és feltöltendő rekordokat egy erre a célra létrehozott adatbázistábla tartja nyilván, mind a tagintézmények Huntékáiban, mind az aggregátor Huntékáiban. Ennek nyilvántartását más múzeumi rendszerekben is valamilyen módon meg kell oldani.

Az *Aggregátor programon* fut a feltöltő program. Az ezt üzemeltető intézmény tartja a kapcsolatot az Europeanával, gondoskodik az adatok karbantartásáról. Részt vesz az aggregációban szerepet játszó múzeumok számára való képzésben és műszaki, szakmai segítségnyújtásban. A program hozadéka lesz tehát a többé-kevésbé egységesülő háttérállományok létrejötte, az egységes és a múzeumi rendeletnek megfelelő adatrögzítő felületek kialakítása. Szükség esetén a Huntéka által ugyancsak biztosított lehetőséggel élve az egyes adatok idegen nyelvre, elsősorban angolra, esetleg németre és franciára történő lefordítása, mely különösen a megnevezések, anyag és technika, illetve keletkezési kor mezők esetében lehet indokolt. A kialakult egységes szótárak később visszatölthetők a tagintézmények rendszereibe. Különösen az

erre amúgy is messzemenően alkalmas Huntéka adatbázisokban a visszamenőleges adattisztítást és a tartalmak szakmai revízióját is végre lehet hajtani. Így érjük el a helyi adatbázisokban tárolt adatok jobb minőségét. Az idegen nyelvre való fordítást pedig csak egyszer kell elvégezni a központi rendszerben, mely nagy megkönnyebbülést jelenthet az aggregációba részt vevő tagintézmények számára.

A Huntéka adatbeviteli felületen az erre a célra használható *tájékoztató adatok* fülön (info mező) van jelölve: meg van-e jelölve egy rekord az Europeana-ba való feltöltésre, ez a beállítás itt is megváltoztatható. A jelölés, illetve a jelölés visszavonása történhet egyszerre nagy tömegű rekordra is, egy erre a célra lefuttatott keresés eredményeként. A rekordok megjelölése után zajlik a validálás. Ez utóbbi az Europeana számára való használhatóságot érinti. Szempontjai a szintaktikai megfelelés (szabályos-e a LIDO formátum), a tartalomra mutató link érvényes-e. Ezt egészítheti ki a tartalmi ellenőrzés (a CIDOC CRM ajánlásoknak megfelel-e), illetve szerzői jogi információk ellenőrzése (a Huntékában az 541 MARC mező rögzíti ezt). A validálás történhet a feltöltéskor, de kérhető esetileg is. Ugyancsak esetileg kérhető az előnézet (preview), meg lehet nézni, hogy hogyan fog az anyag kinézni az Europeana-ban.

Képszolgáltatás mehet bárholonnan, a lényeg, hogy nyilvánosan a nap 24 órájába elérhető felületen történjék. Legszerencsésebb, ha az aggregációban részt vevő intézmények esetében egy Jadox alkalmazásból történik. Ez utóbbi lehet az intézmény saját Jadox példánya, de lehet az aggregáció céljaira létrehozott és a fájlokat tagin-

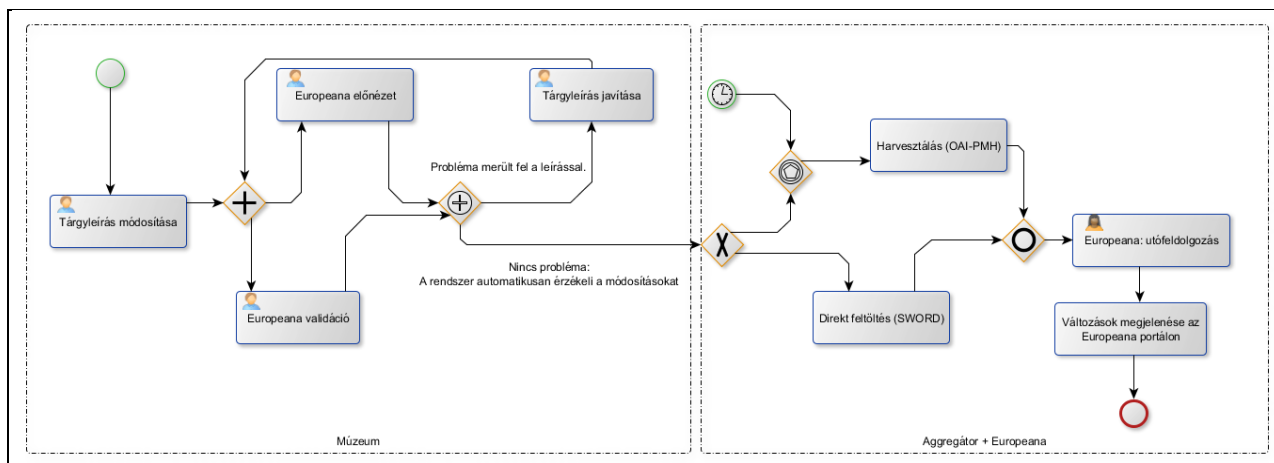
tézményenként külön-külön tároló és szeparált szolgáltatásra is képes közös Jadox is. Mindkét esetben a Huntékák a Jadoxra utaló linkeket fognak tartalmazni. Ezt egészíti ki az aggregáló alkalmazást kiszolgáló adatbázis közös webes felülete, amely természetesen ugyancsak a Jadoxban tárolt fájlokat fogja mutatni sikeres keresés esetén. A közös webes kereső és szolgáltató felület a könyvtári világban használatos OPAC-hoz hasonló alkalmazás lenne. Ez utóbbi közös konfigurációval bír, s keresője egy mini portálba ágyazva működne.

Az aggregációs alkalmazásba irányuló exportséma lokálisan alakítható. Így minden résztvevő a saját Huntékájában meghatározhatná gyűjteményenként, hogy a feltöltésre jelölt leltári tételek mely mezőit küldi fel az aggregációs adatbázisba. Emellett a közös felületen lehet meghatározni a megjelenítendő adatok körét, illetve a keresési és böngészési szempontokat is. Minden tagintézmény Huntékájához lehet konfigurálni lokális LIDO konvertert is, de ez persze nem azt a LIDO nézetet mutatja, ami az Europeana-ba felmegy, ha a lokális exportséma eltér az aggregációs exportsémától.

A 2. ábra mutatja az aggregációs alkalmazás működési modelljét.

A múzeumi aggregációs központi szolgáltatás kiépítésének szakmai és technikai kérdései a Magyar Nemzeti Múzeumban

A múzeumi aggregáció során a közös felület, illetve a kifelé közösen szolgáltatott adattartalom kü-

2. ábra Működési modell

lönbözőségei, illetve az adatok közös értelmezése, illetve ennek kapcsán az eltérően értelmezett címkék, szótárelemek és besorolási állományok vetik fel a legjelentősebb problémát. Ez egyrészt módszertani jellegű: lehetséges-e az egyeztetés a korábban önálló leltárkönyvet vagy önálló gépi adatbázist vezető intézmények és az intézményen belüli gyűjtemények között, az adatfeltárás a minisztériumi rendeleten túlmutató tényezői, az adattartalmak a tárgyszólisták, és a címkék terén. Ha a kompromisszum létrejön, az egységesítéseket el kell végezni adatbázis- illetve alkalmazásszinten. Ha nem, a megjelenítő és szolgáltató felületnek, a feltöltő programnak, illetve az adatbázison belüli eszközöknek kell ezt a feladatot megoldani. Az eltérő címkéket, eltérő adattartalmakat illetve eltérő funkciójú és viselkedésű mezőket képesnek kell lennie egységesen megjeleníteni és kezelni.

Az MNM OMMIK szerepe, az aggregációs folyamat részleteinek kidolgozását segítő 2014-es pilot projekt

A múzeumokban található kulturális javak digitalizálása és az adatok közzététele tekintetében az intézmények lépéskényszerben vannak, a digitális kor társadalmi elvárásainak növekvő nyomására. A MNM OMMIK célja, hogy segítse a múzeumokban keletkezett digitális műtárgyadatok mind szélesebb körben történő online megjelenését, (múzeumi) ágazati aggregációs szolgáltatásának elindításával. Az aggregációs szolgáltatás beindítását egy kísérleti projekt előzi meg, melynek folyamán kidolgozzák és tesztelik az összes szolgáltatási szint működési modelljét a technikai, és a csatlakozó tartalomszolgáltató partnerekkel együtt. A kísérlet folyamán lehetőség nyílik arra, hogy az aggregáció működési modelljét teszteljük, a – mind adattartalmi, mind technikai oldalról – felmerülő problémákat azonosítsuk, valamint a folyamatokat és a munkafázisokat meghatározzuk. Mindezek alapján előre lehet tervezni az aggregátori erőforrásokat és a további csatlakozási projektek ütemezését a tartalomszolgáltató partnerek száma, valamint a különböző szolgáltatási szintek működtetésének függvényében. A projekt előzményei a megfelelő aggregációs szoftver beszerzése, az MNM adatainak az Europeana-ba történő migrációja és a magyar múzeumi állomány metaadatainak Europeana-kompatibilitási megtervezése (folyamatban van). Ez utóbbi az Europeana Inside projekt keretében történik.¹

A szolgáltatást első körben a kisebb múzeumok számára tervezik beindítani. Lehetőséget biztosít

tunk számukra mind a hazai, mind a nemzetközi megjelenésre. Az aggregációs adatbázisba feltöltött adatok egyből kereshetővé válnak az Europeana-ban is, a metaadatok automatikusan felkerülnek az aggregációs adatbázison keresztül. Mindezzel lehetőség nyílik a magyarországi muzeális intézmények koncentrált, egy helyen kereshető online hazai megjelenésére, valamint az európai felületen a kereshető magyar műtárgyadatok számának szignifikáns növekedésére.

A szolgáltatás biztonságos üzemeltetését üzleti és nonprofit partnerekkel együtt tervezzük megvalósítani, az alábbi formában:

Aggregátor: Magyar Nemzeti Múzeum,
Aggregációs adatbázis fizikai tárolása, hozzáférhetőségének biztosítása: Nemzeti Információs Infrastrukturális Fejlesztési Intézet (NIIF),
Technikai szolgáltatás, az aggregációs szoftver szállítása és műszaki üzemeltetése: jelenleg a Monguz Kft. végzi.

A szélessávú internet-hozzáférés elengedhetetlen feltétele a metaadatok és képek biztonságos és gyors eljuttatásához az aggregációs adatbázisba, abban az esetben pedig, ha az intézmény igénybe szeretné venni az aggregátor nagy képek tárolási szolgáltatását, megfelelő sáv szélesség nélkül ez megoldhatatlan feladatot jelent. A múzeumi aggregáció során a legjelentősebb problémát a közös felület, a kifelé közösen szolgáltatott adattartalom különbözőségei, illetve az adatok közös értelmezése, valamint ennek kapcsán az eltérően értelmezett címkék, szótárelemek és besorolási állományok jelentik. Mindez elsősorban módszertani jellegű probléma: azaz lehetséges-e az egyeztetés a korábban önálló leltárkönyvet vagy önálló gépi adatbázist vezető intézmények és az intézményen belüli gyűjtemények között a minisztériumi rendeleten túlmutató tényezők, az adattartalmak, a tárgyszólisták, és a címkék terén.

Mindezek mellett szükséges az aggregátornál kereshető metaadatok körének meghatározása, a publikálás muzeológiai, szakmai és jogi szempontjainak átgondolása az aggregátori szolgáltatási csomagok mindegyikében. Ezekre a problémákra a kísérleti projekt keretében keressük a megoldásokat. A kísérleti projekt végén, a közgyűjteményi területen elsőként, a múzeumok tudnak majd olyan ágazati aggregátort felmutatni, amely a szakmai szempontokat a lehető legteljesebb mértékben figyelembe veszi. Amennyiben elindul az országos aggregáció (pl. MANDA), a múzeumi ágazati aggregátor kész adatokat tud majd neki szolgáltatni.

A digitális kulturális örökség kezelése egységes keretek között

Az Europeana Inside projekt múzeumi megvalósítása a fentebb vázolt célokkal és erőfeszítésekkel ráirányítja a figyelmet a digitalizált kulturális örökség egységben való kezelésére. A múzeumi világ komplementer módon hasonló leíró szabványi, metaadat- és tartalom megjelenítő környezeteket hoz létre, melyek a könyvtári világban már meghonosodtak. Számot kell vetnünk azzal, hogy a digitális világban kevésbé számít az adott dokumentum (múzeumi tárgy) formátuma. A digitalizálás műszaki technológiája alapvetően egységes. A feldolgozási, tárolási, megőrzési és a szolgáltatói környezet pedig megvalósítható olyan rendszerkörnyezetben, mely magában foglalja mindhárom fő terület sajátosságait. A kulturális örökség történetileg külön fejlődő részterületei a digitális világban összeérnek. A Monguz Kft. szolgáltatási és fejlesztési tevékenysége is erre reflektál. A projekt megvalósítása során használt HunTéka (Qulto) és Jadox közgyűjteményi rendszer komponensek felkészültek arra, hogy könyvtári, múzeumi és levéltári szolgáltatási környezetben is megállják a helyüket.

Az Europeana aggregált szolgáltatási környezetben áttekintést kaphatunk az európai kulturális örökség különféle tematikus szeleteiről. Másodlagos jelentőséggel bír csupán, hogy a megfelelően feldolgozott és bemutatott anyag múzeumi tárgyakat, könyvtári, vagy levéltári dokumentumokat reprezentál. A másik oldalról persze, ha az egyszerű leírás és bélyegképen túl behatóbb ismereteket szeretnénk szerezni egy-egy digitális objektumról, akkor könnyedén visszatálhatunk az adott gazdaintézmény szolgáltatási környezetébe. Itt viszont kulcsfontosságú, hogy megfelelően feldolgozott és

szolgáltató digitális tartalmat tudjunk nyújtani a felhasználóknak. Az egyes kulturális örökségi területek a digitális világhoz való adaptálódás különböző fokán állnak. Az Europeana Inside projekt egyik fő erőssége, hogy szerte Európában (így Magyarországon is) új lendületet ad a múzeumok számára a digitális világban megérdemelt pozíciójuk elfoglalásához. Feltárul az esély arra, hogy a múzeumok is egyenrangú partnerként vegyenek részt a digitális közgyűjteményi világ tartalomszolgáltatási tevékenységében új és új felhasználói célközönset hódítva meg.

Jegyzet

¹ Fejes Ildikó előadása a 2014. évi Networkshopon.

Beérkezett: 2014. IV. 29-én.

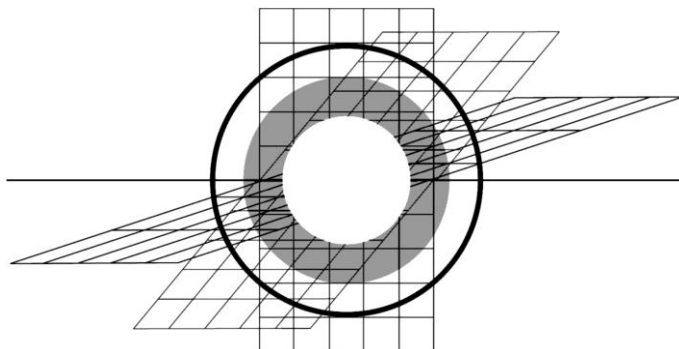
Berger Ágoston
MONGUZ Információtechnológiai Kft.
E-mail: aberger@monguz.hu

Németh Márton
MONGUZ Információtechnológiai Kft.
E-mail: nemethm@gmail.com

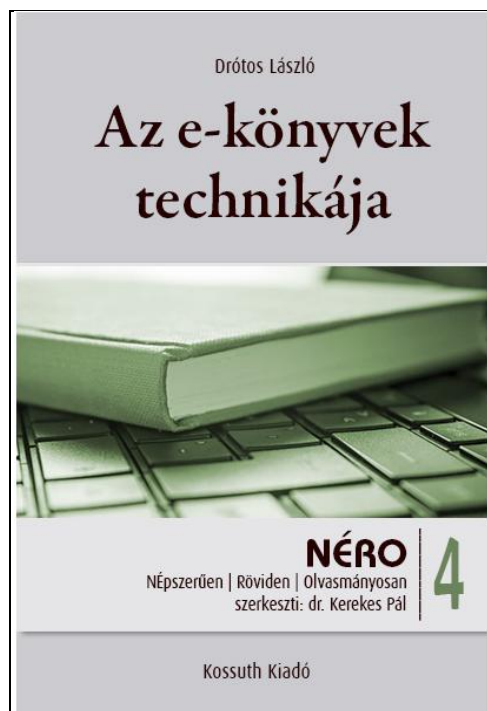

Simon András
MONGUZ Információtechnológiai Kft.
E-mail: asimon@monguz.hu

Az e-könyvek technikája. Drótos László tanulmánykategóriájú „összeállításáról”

Drótos László: Az e-könyvek technikája.
[elektronikus dok.]
Budapest, Kossuth Kiadó, 2014.
NÉRO sorozat, 4. kötet.

Hiánypótló, digitális írásművekhez hozzáférést segítő, könnyen érthető könyvészet-kiegészítő útmutatót publikált *Drótos László*. A *Kossuth Kiadó* gondozásában megjelent ismertető címlapján a szerző szerényen „összeállító”-nak jelenti magát. Ez a megjelölés arra utal, hogy a publikáció információs értéke nem könyvelméleti jellegű, hanem egész szorosán értelmezve formai-technikai természetű. Ebből a szempontból nézve való igaz, hogy nem esszéfoglatatú és -szerkezetű műről van szó: a téma egyszerűen az, hogy milyen szövegplatformokon kerülhet az olvasó elé az elektronikus könyv. Nagy értéke a tanulmánynak éppen az, hogy rendkívül áttekinthetően, felsorolásszerűen

mutatja be a jelen, és a múlt textformátumait, beleértve a már letűnt, ritkán használt kreációkat is. A jól áttekinthető tartalomjegyzék egyben mutató is: az olvasó különösebb keresgélés nélkül találhatja meg az őt érdeklő szövegformátumot. Ez azért nagyon lényeges, mert a Drótos-könyvek vélhetően kevés olyan olvasója akad majd, aki szisztematikusan az összes formátumot studiózni szeretné. Inkább az várható jellemzőnek, hogy az érdeklődő egy-egy formátumra, annak karakterére, használati specialitásaira kíváncsi.

Egy rövid gondolattal kitérve a régebben használatos formátumok lajstromára; szinte már informatikai régészkedésnek tűnhet a fiatalabb nemzedékek számára néhány formátum megnevezése, bemutatása. Ki emlékszik már a Microsoft LIT dokumentumkezelőjére, vagy az RTF-megoldásra. Pedig milyen újszerűek, innovatívok voltak a maguk idejében, és a LIT-hez például – mint egykori Microsoft-partner emlékszem rá – milyen nagy várakozásokat fűztek. Napjainkra szinte múmiaként tekintünk az ilyen formátumokban megőrzött művekre, pedig szinte csak egy évtized és néhány esztendő telt el premierjük óta. Halad az idő, új megoldások jönnek, teret nyernek a Google és az Apple, vagy az Amazon sokkal kézre állóbb módszertanai. Új óriások iratkoztak fel néhány év alatt a Microsoft mellé a tanulás- és műveltség-szolgáltató ökonómia világcégeinek lajstromára. Hiába tehát Drótos László törekvése, hogy könyvében szigorúan a technikai tárgyyszerűség mellett marad, végül mégiscsak értelmező jellegű ismerethez is jut az olvasó: ez pedig az, hogy bizony az informatika világában gyorsan változnak a sztenderdek! Fel kell készülni a fejlesztésekre, napról-napra szembe-sülhetünk a nehezen megtanult rendszerek leváltásával, vadonatúj, gyorsan népszerűvé váló alkalmazások elsajátításával kell számolnunk.

A könyv „Formátumok” fejezetének első bekezdésében veti fel a szerző a téma összetettségét: *”Ha*

elektronikus könyvnek tekintünk minden olyan számítógépes fájlt, ami valamilyen, hagyományos értelemben vett könyvszerű dokumentum digitális megfelelője, akkor igencsak széles a paletta: az elmúlt évtizedek alatt különböző készülékekre és különféle célokra sokféle tárolási formátum alakult ki, terjedt el, vagy tűnt el. A mobil eszközökön való olvasás megszálottai számára 2002-ben létrehozott MobileRead fórum wikije mintegy hatvan formátumot sorol fel, és ebben a számban még nincsenek is benne az olyan speciális műfajok, mint a hangoskönyv (pl. MP3, OGG), a képregény (pl. CBR/CBZ), a magazin (pl. Folio), az interaktív multimédia (pl. SWF), vagy a nyomdai szedőprogramok (pl. TeX) és kiadványszerkesztő rendszerek (pl. QXD) fájlformátumai. Persze a 60-féle formátum nagy része periférikus jelentőségű vagy már kiment a divatból, de azért ez a szám jól érzékelteti azt a bábeli zűrzavart, ami mára kialakult ezen a téren. A nagy cégek nem mindig tudnak ellenállni a monopol helyzetbe kerülés csábításának, továbbá másként képzelik el az e-book műfaját és használatát, ezért időről-időre új, saját megoldásokkal álltak/állnak elő. Ezek a „házi szabványok” „kiegészülnek még a mobil olvasóeszközök előtti korszakban meghonosodott szövegformátumokkal (pl. Word DOC, PDF, HTML). Az angol Wikipédia két táblázatban hasonlítja össze az elterjedtebb formátumok képességeit, illetve azt, hogy melyik formátum milyen eszközökkel olvasható.

Ugyan a formátumok többnyire átkonvertálhatók egymásba, de ez a folyamat gyakran veszteséggel jár (torzul a külalak, elromlik a speciális karakterek kódolása, nem kattinthatók a linkek, benne maradnak a sorvégi elválasztójelek stb.), így az elfogadható végeredmény előzetes vagy utólagos szerkesztést igényel. A sokféle formátum megnehezíti az olvasóeszközök közötti választást és a felhasználók életét: több készüléket is érdemes beszerezniük és meg kell tanulniuk a konvertálók használatát. Jellemzően a nagy cégek (pl. Amazon, Sony, Google) csak egy-két formátumot kínálnak a boltjaikban ill. jelenítenek meg a készülékeiken, míg a kisebb gyártók és kereskedők, továbbá az ingyenes könyvforrások igyekeznek minél több formátumot támogatni. Az e-könyvek hosszú távú megőrizhetőségét is kétségessé teszik a különféle fájlformátumok, különösen azok, amelyek nem nyílt szabványok, vagy amelyekben speciális DRM védelem van.”

A szerző fontosnak tartja a tanulmány elején rögzíteni, hogy széles értelemben az elektronikus könyv fogalmát a formátumok oldaláról megközelítve. Ez a

pontosítás azért is szükséges, mert hovatovább az jellemzi a mai felfogást, hogy e-könyvnek szinte csak az ePub-ban, vagy az Amazon PRC platformon közzétett műveket tekintik. Pedig ez a megközelítés erősen elitista, és természetesen döntően az eszközgyártók motivációs kampányainak az eredménye. Hiszen az e-readerek forgalmazóinak az az érdeke, hogy lehetőleg minél kevesebb, igazából csak egy formátumot használjanak az olvasók. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Elég arra utalni, hogy a Gutenberg-projekt, az egyik, ha nem a legnagyobb szabad könyvállomány, gyűjteményét szolgáltatja még a legtöbb olyan formátumban is, amelyeket Drótos László a könyvében ismertet. De a Magyar Elektronikus Könyvtár kollektívájára is igaz: a most vezető szerepet vivő platformok mellett még bőven található művek más, korábbi formázásban is. Ezek is megtalálhatók hiánytalanul Drótos László könyvében.

Mint recensens, és mint Drótos László munkásságának tisztelője, külön is hangsúlyozni szeretném: nagyon hasznos az írása a némileg gyakorlottabb e-könyvhasználóknak is. Erre egyébként maga a szerző is utal könyve bevezetőjében. Így fogalmaz: „Ez az összeállítás egy kis körkép kíván lenni az elektronikus könyvek iránt érdeklődő, nem teljesen laikusok számára egyes technikai kérdésekről.” Saját tapasztalatból én is csak azt tudom megerősíteni, hogy folyamatos a jó értelemben vett szöveguniformizálásra az igény és a gyártói törekvés, de ennek ellenére rendkívül nehéz a változások követése. Az állandó lépéstartásban – ha ez egyáltalán lehetséges – is segítséget jelent Drótos László könyve.

Mint a könyvből idézett részletből is kiviláglik (*Jellemzően a nagy cégek (pl. Amazon, Sony, Google) csak egy-két formátumot kínálnak a boltjaikban ill. jelenítenek meg a készülékeiken...*): az e-könyv-olvasók gyártói kimondottan az egyszerűsítésre törekednek a platformok tekintetében. Nincs is probléma, amíg az olvasó a vásárolt eszközeinek rendszerében marad. Bajba csak akkor kerül, ha szisztémáján kívüli ingyenes (legális) tartalmat, vagy olyan könyvet szeretne letölteni, amely nem található meg az eszközt forgalmazó könyvruházában. Ilyenkor ugyanis az érdeklődő szembetalálkozik néhány formátummal, és tudnia kell, hogy az e-olvasója, illetve az az eszköze – számítógép, note-book, iPad –, amelyre le akarja menteni az anyagot, képes-e fogadni a kívánt dokumentumot. A gyakorlatban ez sem igazán probléma, mert az e-olvasók több formátumot, köztük a leggyakoribbakat, eleve

kezelik. A formátumok között pedig van átjárás több módon:

- Formátumkonverzió ingyenes szoftver segítségével, például Calibre.
- Eszközforgalmazó által nyújtott konverzió, például Amazon. (Ez röviden a következőképp működik: bármilyen dokumentumot, többnyire Word-öt megküldjük a Kindle-eszközünk saját e-mail regisztrációjára, majd másodperceken belül gépünkön landol a konvertált szöveg. Weblapot is magáról a szájról azonnal küld a Kindl-ére a rendszer.)
- Maguk a forgalmazók adnak meg formátumaikhoz más gépekre is alkalmas verziókat. Például Amazon PC-re, Amazon iPad-re stb.

Az *e-könyv technikája* foglalkozik két alapvető szövegdisztribúciós problémakörrel is: a metaadatok és a másolásvédelem tematikával. Nem általánosságban természetesen, hanem a szövegformátumok szempontjából. Ezekben a fejezetekben is jól jönnek, de általánosságban is ki kell emelni azt a didaktikusságot, hogy a könyvben szemléletes ábrák, írásminták, platformkijelző képek segítik a megértést. Minden formátum mellett egymásra montázsolva láthatók a programozás sorai és a képernyőn valóban látható rajzolat. A másolásvédelmet a szerző a DRM (Digital Right Management) szisztémára alapozva mutatja be, de említi a lehetőségek között a vízjel digitális megjelölést is, mint egyes könyvszármazékok esetén bevált rendszert. Ilyen például jellemzően a képként digitalizált könyv. Végül kénytelen megállapítani Drótos László is a DRM korlátait: „*A legtöbb DRM technológiát a megjelenése után gyorsan feltörik, így a fekete-piacon tovább folyik ezeknek a dokumentumoknak az illegális terjesztése. A DRM okozta kényelmet-*

lenségek és a kalózkodás egyaránt megnehezítik azt, hogy az e-könyvek esetében kialakuljon egy fenntartható üzleti modell (ami a digitális zeneterjesztés esetében már kialakulni látszik) és az e-könyveket ugyanolyan kényelmesen és szabadon, minden érdekelt félnek elfogadható módon használja a társadalom, mint a papírkönyveket. (Bár mint tudjuk, kezdetben ezeket is odaláncolták a kolostorokban a pulthoz.)”

Drótos László összeállítása azt mutatja be, hogy az e-könyv ugyan természetesen számítástechnikai platformon jeleníti meg a szöveget, de ez az egyszerű tény nem jelenti azt, hogy komputeres jártasságra van szüksége az olvasónak. Ugyanakkor érdemes tudni, hogy milyen formátumok futnak a különböző e-könyv olvasó készülékeken. Főleg azért, hogy ne lepődjön meg a vásárlást tervező könyvbarát, ha meglátja a kínált eszközportéka dobozán a felsorolt formátumokat. Mivel esetleg nem ismeri mindegyiket – nem is kell ismerje természetesen –, könnyen arra gondolhat, az e-könyv egzotikus, máshol nem használt platformokkal operál. Ez nem így van, a számítógépről vagy más eszközről minden könyvállomány áttöltethető az e-könyv olvasó készülékre vagy éppen fordítva: minden e-könyv olvasható bármilyen számítástechnikai eszközzel, legyen az telefon, táblagép, PC, okos tévé, intelligens karóra. Az *e-könyvek technikája* tanulmányból könnyen érthető nyelvezenen kap képet az olvasó az e-book-eszközök platformjairól. A megértést grafikus illusztrációk és képernyőfotók segítik.

Kerekes Pál

(ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet)

PASTEUR4OA – projekt az Európai Unió Open Access politikáinak összehangolására

2014 elején két európai uniós projekt indult a nyílt hozzáférés előmozdítására: a PASTEUR4OA és a FOSTER. Az előbbinek hazai résztvevője is van: az MTA Könyvtár és Információs Központ.

A nyílt hozzáférés jelentős előnyöket kínál a tudomány számára – a kutatók azonban nem csupán az előnyöket élvezik, de alkalmanként a terheket is viselik. Az országról országra, intézményenként és

kutatási alaponként változó követelmények nehezítik a szerzők tájékozódását. Az Európai Bizottság 2012 júliusában kiadott, a tagországoknak szóló ajánlásban foglalkozott az közpénzek felhasználásával folytatott kutatások eredményeihez való nyílt hozzáféréssel.¹ Az ajánlott nemzeti Open Access politikák tartalma és megvalósításuk ütemezése a tagállamokon áll – de az EB rendszeres tájékoztatást vár a haladásról.

Minél egységesebbek lesznek az országos politikák, annál erősebb lesz az európai pozíció a kiadókkal szemben, és annál könnyebb dolga lesz a nemzetközi együttműködésekben dolgozó, gyakorta multinacionális kiadók lapjaiban publikáló kutatóknak. A jelenlegi helyzet meglehetősen változatos. A Horizont 2020 keretében folytatott kutatásoknál a publikációk szabaddá tétele a megjelenés után legkésőbb hat hónappal kötelező a természet-, műszaki és élettudományok területén (a bölcsészet- és társadalomtudományok esetében 12 hónap késleltetés engedhető meg). Az MTA nyílt hozzáféréssel foglalkozó rendelkezése 12 hónapot enged meg – ez a multinacionális kiadók által legtöbbször engedélyezett embargó időtartam. Az MTA – ahogyan az európai egyetemek, tudós társaságok, kutatástámogatók sem – egyedül nem küzdhet eredményesen a multinacionális kiadókkal. S kutatói társadalomnak csak nemzeti, de még inkább uniós szinten van esélye érdekei érvényesítésére.

Az Egyesült Államokban a kormányzati alkalmazottak nem engedhetik át munkaköri tevékenységük keretében készített cikkeik (anyagi) szerzői jogait a kiadóknak, mert azt a kormány birtokolja. Hasonló a helyzet az Egyesült Királyságban, Ausztráliában és Kanadában (csak éppen ezekben az országokban nem a kormányra, hanem a Koronára hivatkoznak – ezt nevezik *Crown copyright*-nak). A kiadók által kért, a szerzői jogok átengedéséről szóló nyilatkozatokban meg is jelentek az Egyesült Államokra, esetenként a Brit Nemzetközösség említett tagjaira vonatkozó jelölőnégyzetek. Ha a szerző ezekben az országokban közalkalmazott, nem kell az anyagi szerzői jogokat a kiadónak átengednie. Amennyiben egységes Open Access szabályozás jönne létre az EB ajánlásai nyomán, bizonyára hatása lenne a kiadók formanyomtatványaira is. Amíg csak a munkáltató követeli meg a nyílt hozzáférést, a kutatóknak nehéz a kiadókkal alkudozniuk – az egységes európai szabályozás esetén csak a megfelelő kockát kell majd kipipálni.

Az egységes európai Open Access szabályozás létrejöttéhez nem elegendők önmagukban az EB ajánlásai. A kevés, hatályban lévő törvény jelentősen különbözik – az Olasz és a Német törvényt V. Moscon (2013) hasonlítja össze.² A megoldást a PASTEUR4OA FP7-es projekt jelentheti.³ „A tudó-

mány nem ismer országot, mivel a tudás az emberiség birtokában van, a világ világossága.” mondta Louis Pasteur 1876-ban egy pohárköszöntő során. A határokat nem ismerő tudás képzele közel áll a nyílt hozzáférés korlátokat felszámoló gondolatához – így a nagy francia tudóst akár a *Steven Harnad* által indított mozgalom előfutárának is tekinthetjük. Az „Open Access Policy Alignment Strategies for European Union Research” – röviden PASTEUR4OA – az Európai Unió tagállamainak nemzeti Open Access stratégiáinak és politikáinak harmonizálását kívánja elősegíteni.

A PASTEUR4OA keretében feltérképezik és összehasonlítják a jelenleg hatályban lévő Open Access rendelkezéseket, és regionális konferenciák szervezésével segítik a tudománypolitikusok és tudományirányítók eszmecseréjét. Míg a PASTEUR4OA felülről közelíti meg az Open Access kérdését, társprojektje, a FOSTER⁴ (Facilitate Open Science Training for European Research) alulról építkezik: a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos oktatásokat támogat a kutatók, posztgraduális hallgatók, könyvtárosok számára. Fontos szempont azoknak az oktatása, akik az egyes tagországokban a továbbiakban a megszerzett tudást továbbadhatják, Open Access ismereteket oktathatnak majd. Rendszeresen lehet pályázni a FOSTER projekt által támogatandó Open Access képzések rendezésére, ám támogatás elnyerésére csak nagyobb igényű pályázatoknak van esélye – érdemes lenne Magyarországon összefogni! A következő pályázati felhívás 2014 októberében jelenik meg, 2015-ben rendezendő képzésekre.

Hivatkozások

- ¹ http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf
- ² <http://kluwercopyrightblog.com/2013/12/03/open-access-to-scientific-articles-comparing-italian-with-german-law/>
- ³ <http://www.pasteur4oa.eu>
- ⁴ <http://www.fosteropenscience.eu/>

Holl András

(MTA Könyvtár és Információs Központ
informatikai főigazgató-helyettes)

Mobilszolgáltatások egyetemi könyvtárakban: megfelel a felhasználók igényeinek?

Bevezetés, a kutatás ismertetése

Jelen tanulmány az USA legnagyobb kutatóegyetemi könyvtárai mobilszolgáltatásainak jelenlegi helyzetét mutatja be olyan – összesen 73 – intézménynél, amelyeket a Carnegie osztályozás nagyon magas kutatói aktivitásúnak minősített. Azt vizsgálták, hogy mennyire nyújtanak ezek a könyvtárak szolgáltatásokat a mobil eszközt használó látogatóiknak: ha nyújtanak, milyen szolgáltatásokat kínálnak, és ezek a szolgáltatások milyen gyakoriak a könyvtárak körében.

A felmérést 2013 augusztusában végezték ötödik generációs Apple iPod iTouch eszközzel. Először körüljárták, hogy mely intézményeknél van letölthető alkalmazás, mely közvetlen hozzáférést biztosít; ha nem volt, akkor megnézték, hogy a weboldalnak készült-e mobil eszközre optimalizált változata. A mobil eszközön elérhető felület tartalmából a következőket vették figyelembe: felhasználói fiókhoz való hozzáférés, nyitva tartási információk, elérhetőségek, adatbázis-hozzáférés, katalógushoz való hozzáférés, tematikus listák, „kérdezze a könyvtárost” információs szolgáltatás, megközelíthetőség és/vagy épülettérkép, közösségi médiaoldalak, szabad számítógépek valós idejű jelzése.

Eredmények

A 73 vizsgált egyetemből 52-nek (71,2%) volt valamilyen mobil hozzáférése a könyvtári szolgáltatásokhoz. 39 egyetemenél (53,4%) ezt külön alkalmazás biztosította; 7 esetben (9,6%) volt az egyetemnek mobil eszközre optimalizált változata, mely magában foglalta a könyvtári szolgáltatásokat is; 4 esetben (5,5%) az egyetemi alkalmazásból egy link mutatott a mobil eszközökre optimalizált könyvtári weboldalra; és 2 esetben (2,7%) nem volt az egyetemnek sem külön alkalmazása, sem mobil felülete, de a weboldal könyvtári része mobil eszközre optimalizált volt. A maradék 21 egyetemből – mely nem biztosított hozzáférést a könyvtári szolgáltatásokhoz – 10-nek (13,6%) volt külön alkalmazása, de az nem nyújtott a könyvtárhoz hozzáférést; 4-nek (5,5%) volt ugyan optimalizált weboldala, de a könyvtári rész már nem volt optimalizálva; és 7-nek (9,6%) egyáltalán nem volt mobil hozzáférése.

A felület tartalmát két alkategóriára osztották: passzív információk a könyvtárról, és aktív funkciók. A passzív információk a nyitva tartást, megközelíthetőséget/térképet, kapcsolatfelvételi információkat, könyvtári fiókhoz való hozzáférést, közösségi médiaoldalak linkjét és a szabad számítógépeket tartalmazta. Az aktív funkciókhoz pedig a katalógus, adatbázisok, „kérdezze a könyvtárost”, tematikus listák, oktatási segédletek tartozott.

Passzív információkról a könyvtárak 94%-a gondoskodott a mobil felületen. 80,8%-nál elérhető volt a nyitvatartási idő, 73,1%-nál a kontaktinformációk, 78,8%-nál a térképek. A könyvtáraknak csak a fele (51,9%) biztosított felhasználói fiókot a mobil eszközt használóknak. Az éppen szabad számítógépek valós idejű jelzése és a közösségi médiára mutató linkek nem voltak olyan elterjedtek. A könyvtáraknak mindössze 26,9%-a közölt táblázatokat vagy diagramokat arról, hogy mely számítógépek szabadok éppen a számítógéplaborban. Annak ellenére pedig, hogy sok könyvtárnak volt közösségi oldala is, mindössze 11 (21,2%) helyezett el arra mutató linket a mobil felületen.

Az aktív funkciók közül a katalógus-hozzáférés volt a legelterjedtebb; 51 könyvtár (98,1%) kínálta ezt a szolgáltatást. Az adatbázisokhoz 36 (69,2%), tematikus listákhoz 17 (32,7%), az oktatási segédletekhez 8 (15,4%) könyvtár tett lehetővé hozzáférést. A „kérdezze a könyvtárost” szolgáltatás 40 könyvtárnál (76,9%) volt elérhető.

Összefoglalás

Az utóbbi években az egyetemi könyvtárak egyre nagyobb figyelmet fordítottak a mobil szolgáltatásokra: míg 2010-ben a vizsgált könyvtáraknak csak 21,6 százalékában volt elérhető mobil szolgáltatás, 3 évvel később ez az arány már 70% felett volt. Azonban a mobil szolgáltatást is nyújtó könyvtáraknál sincs még meg az összhang a szolgáltatások és a felhasználók igényei között; mindössze két könyvtár kínált teljes körű szolgáltatást a mobil eszközt használóknak. A mobil információk fogyasztói másként viselkednek: bármikor felmerülhet igény egy adott információra, amelyet azonnal és könnyedén kell kielégíteni. A weboldal-

fejlesztésnél azonban minden erőfeszítés kárba vész, ha az eredmény egy túlszűfolt képernyő, melyen a felhasználónak nagyítania és görgetnie kell ahhoz, hogy megtalálja, amire szüksége van, vagy ha csak minimális passzív információ érhető el. A mobil környezetben a használhatóság jelentős szerepet játszik, melyben az oldalaknak vagy szolgáltatásoknak támogatnia kell a mobil eszközök használókat feladataik végrehajtásában.

/BOMHOLD, Catharine: Mobile services at academic libraries: meeting the users' needs? = Library Hi Tech, Vol. 32 No. 2, 2014, p. 336–345., Emerald Group Publishing Limited, 0737-8831, DOI 10.1108/LHT-10-2013-0138/

(Kosztyánné Mátrai Rita)

Jó metaadatok nélkül a tartalmak értéktelenek

A BBC szemantikus webes technikákat alkalmaz a tartalmak rendszerezéséhez, és az eredményeket bárki integrálhatja a saját rendszerébe.

„A szemantikus webtechnika lehetővé teszi hír- és programszerkesztőink számára, hogy az összefüggéseket figyelembe véve jelenítsék meg a tartalmakat. Így például a hírek vagy a programok bizonyos témákhoz, személyekhez vagy helyszínekhez kapcsolódhatnak, s a tartalmak akár megjegyzésekkel is elláthatók. Mindez a nézők szempontjából automatikusan generált oldalakat jelent, amelyeken egy-egy politikussal, együttessel vagy éppen sporteseménnyel kapcsolatos tartalmakat lehet összegyűjteni.”

„A 2010-es dél-afrikai labdarúgó-világbajnokság óta alkalmazzuk az úgynevezett adatkapcsolásos (Linked Data) módszert. Ennek köszönhetően automatikusan létre lehetett hozni a résztvevő csapatok oldalait, ami korábban a szerkesztők feladata volt. De a dolog igazi haszna a londoni olimpia alatt mutatkozott meg, hiszen az eseményen több mint 11 000 atléta vett részt. Lehetetlen lett volna mindegyikük honlapját egyenként elkészíteni. A Linked Datát használó minden egyes termékhez hozzá van rendelve egy szakember, aki az adatmodellekért felelős. Ő tájékoztatja az újságírókat arról, hogy milyen lehetőségeik vannak, és miként használhatják ezeket az adatokat” – jelentette ki *Sofia Angeletou*, a BBC munkatársa.

A szakember közölte, hogy a megoldásuk alapját az ontológiák jelentik. Elég például a sportot megvizsgálni, hiszen ott vannak a különböző sportágak, csapatok, versenyek, versenyhelyszínek. Ezek mind olyan részek, amelyekből a különböző területek tevődnek össze. Az ontológiákban az egyes elemek közötti kapcsolatot is bemutatják, emellett ott vannak az ajánlások és a felhasználói aktivitás elemzése. A kapcsolódó kutatások persze még korai szakaszban vannak. A BBC lehetővé akarja tenni a különböző személyeknek, szervezeteknek és vállalatoknak, hogy felhasználhassák az adatait, az ontológiák az első lépést jelentik ebbe az irányba. Aki akarja, integrálhatja az ontológiákat a rendszereibe vagy azoknak csupán egyes részeit használja fel és alkalmazza a saját céljaira.

„A BBC-t közpénzekből finanszírozzák és kötelező számunkra, hogy ezért cserébe annyi dolgot adjunk vissza az embereknek, amennyit csak tudunk. A metaadatok nagyon fontosak a médiacégek számára, azok nélkül a tartalmak értéktelenek, hiszen senki sem találja meg őket. A jó metaadatok hozzájárulnak ahhoz, hogy a tartalmakhoz való hozzáférése javítani lehessen. A riportereinket és a szerkesztőinket nagyon érdeklik ezek a módszerek, mert azt látják, hogy a szemantikus technika segíti a munkájukat és hozzájárul ahhoz, hogy elérhessék a közönségüket” – hangsúlyozta *Sofia Angeletou*.

/Forrás: <http://sg.hu/cikkek/106795/jo-metaadatok-nelkul-a-tartalmak-ertektelenek/>

(B.Bné)

Tizenhét ezren kaptak lehetőséget a digitális felzárkózásra

Átadták az utolsó ingyenes laptopokat is a Digitális Közösség Program nyerteseinek 2014. június 30-án, Miskolcon. A borsodi megyeszékhely és Miskolc járás összesen tizenhét ezer lakosa csatlakozhat a digitális világhoz, és élvezheti a jövőben annak minden előnyét – tudatta lapunkkal a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium. A Kormány az eszközök kiosztása mellett térítésmentes oktatással is támogatja a programban résztvevőket. Az első csoportok képzése lezajlott, a további nyertes pályázók a tapasztalatok összegyűjtését követően, a nyári szünet után ülhetnek iskolapadba.

A laptopokra jogosultak közel 40 százaléka az álláskereső, a 45 év feletti, kismamák és a megváltozott munkaképességűek közül került ki, nekik munkahelyük megtalálásában, megtartásában, önképzésükben segít a program. Nagy számban jutottak eszökhöz a hátrányos helyzetű általános és középiskolai diákok, akik így könnyebben vehetik az iskolai akadályokat, jobb eséllyel indulnak a továbbtanulásban és későbbi elhelyezkedésben is.

A fiatalabb generációk mellett az idősebbek sem maradtak ki a programból, esetükben a számítógép- és internet-használat a hivatalos ügyek intézésében, a kapcsolattartásban, a tájékozódásban és a mindennapi élet megkönnyítésében játszik nagy szerepet.

A digitális eszközök használata és a digitális kompetenciák elsajátítása ma már alapvető elvárás az hétköznapi élet legtöbb területén. A felmérések ugyanakkor azt mutatják, hogy mintegy 3,5 millió magyar állampolgár digitálisan írástudatlannak számít. A Kormány ezért kiemelten támogatja a digitális írástudás szintjének növelését, ennek érdekében indította el tavaly novemberben az európai szinten egyedülállóan számító Digitális Közösség Programot. A kedvező visszajelzésekre, sikerekre támaszkodva ősztől Salgótarjánban folytatják, később akár országos szintre is emelhetik a kezdeményezést.

A digitális írástudatlanság felszámolására a 2014–2020 között uniós pénzügyi időszakban mintegy 30 milliárd forint forrás áll Magyarországon rendelkezésére.

/Forrás: <http://orientpress.hu/130190/>

(F. I.)

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

*Bátfai Erika
Bátfai Norbert
Berger Ágoston
Berke Barnabásné
Fonyó Istvánné
Hegyközi Ilona
Holl András
Kerekes Pál
Kiszl Péter
Kosztjánné Mátrai Rita
Kőrösi Krisztina
Németh Márton
Simon András*